

Reagiranje / Pismo uredniku
Primljeno: 22. 9. 2020.

Politika povijesti ili politika laži – povodom jednoga prikaza u *Preporodovu Journalu*

DAVOR MARIJAN
Hrvatski institut za povijest
Zagreb, Hrvatska
dmarijan66@gmail.com

Uvod

U *Preporodovu Journalu*, dvomjesečniku Kulturnoga društva Bošnjaka Hrvatske, u broju za kolovoz/rujan 2019. pod naslovom „Podrigivanje sukoba” objavljen je poveći osvrt Mesuda Šadinlije na moju knjigu *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*. Prema podacima koji se mogu naći na internetu, Šadinlija je bio direktor Ratnoga arhiva Armije Bosne i Hercegovine¹, a trenutačno je istraživač u Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sveučilišta u Sarajevu. Bavi se problematikom građanskoga rata u Bosni i Hercegovini (BiH), o čemu je dosad napisao nekoliko monografija i desetak članaka. U odgovoru na njegov osvrt dotaći ću se i njegove doktorske disertacije *Između pravde i realpolitike. Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995.*, koja je objavljena 2018. godine. Knjiga nije nezanimljiva i „taktički” je uporabljiva, tj. donosi korisne, nadam se i vjerodostojne podatke (o tome imam laganu dvojbu – koja će čitatelju postati jasna tijekom čitanja ovoga teksta) iz neobjavljenih dokumenata Armije BiH. U širem smislu to je još jedna od knjiga na tragu *dogovorenoga* rata u kojem su bitne postaje susret Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića u Karađorđevu u ožujku 1991. i susret Mate Bobana i Radovana Karadžića u Grazu u svibnju 1992. godine.

U osvrtu s pristupom artikuliranim kao „detaljno čitanje”, Šadinlija se dotaknuo niza mjesta u mojoj knjizi koje smatra spornima. Osvrt nije lako napraviti jer se ni u jednom slučaju nije referirao na konkretnu stranicu. Inače, nemam iluzija da je moguće napraviti tekst bez pogrešaka ili previda. U tom su smislu kritički osvrti poželjni ako ni zbog čega onda zbog mogućega isprav-

¹ Elis BEKTAŠ, „Tunel”, 28. 5. 2020., <https://nomad.ba/tunel>, pristup ostvaren 2. 9. 2020.

ka za novo izdanje. U ovom slučaju konkretne koristi nema jer prihvatljivim držim samo komentar o nadnevku osnutka Armije BiH. Umjesto boljih argumenata Šadinlija je ponudio koktel sastavljen od uvreda, floskula, neistina, podmetanja i začinio ga presudom Haškoga suda šestorici dužnosnika Herceg-Bosne iz 2017. godine.

Gdje je „crta horizonta nauke“?

Šadinlija je u pravu kad kaže da na niz mjesta osporavam „legitimnost i vjerodostojnost državnih organa Republike Bosne i Hercegovine i politike koju su provodili, institucionalno i personalno, koncentrišući se u prvom planu na legitimnost položaja i vjerodostojnost politike Alije Izetbegovića” (str. 35). To je suštinsko pitanje „nerazumijevanja” rata, koje nije značajka samo Mesuda Šadinlije, nego više-manje svih bošnjačkih tumača građanskoga rata u BiH bez obzira na njihovu stručnu naobrazbu i akademska zvanja. Za njih je problematika jednostavna, agresija na BiH i rat protiv legitimnih i legalnih tijela vlasti pod kojima podrazumijevaju isključivo bošnjačku sastavnicu. No ta je problematika mnogo složenija nego što to prikazuje bošnjačka nacionalistička historiografija i povijesna publicistika.

Temeljni problem s pristupom M. Šadinlije jest upravo pitanje legaliteta i legitimiteta, pa bih s odgovorom počeo od toga pitanja. Jedini način na koji se stječe i mjeri legitimitet u današnjem (demokratskom) svijetu slobodni su izbori, a njih u drugoj Jugoslaviji nije bilo, ili za one koji to ne razumiju poput Šadinlije, od 1945. do 1990. legitimitet u sustavu vlasti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) nije imao nitko. Na moju konstataciju da su nakon 1945. Hrvati prvi put 1990. dobili legitimne predstavnike u tijelima vlasti Šadinlija odgovara imputacijom koju vrijedi citirati.

„Naravno da nije bez značaja za razumijevanje stavova o kojima je riječ tvrdnja da je hrvatski narod u Bosni i Hercegovini *prvi put nakon 1945.* u vrhu vlasti dobio svoje legitimne predstavnike, što bi značilo da su hrvatski funkcioneri iz aparata kvislinške i zločinačke NDH bili legitimni, a Hrvati u organima vlasti Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, uključujući najviše i najuticajnije predstavnike, poput Branka Mikulića, zatim druge visoke zvaničnike, poput Jadranka Prlića, i nižerangirane službenike u državnom aparatu, poput Ivice Lučića, jednog od rukovodilaca Državne bezbjednosti na području Hercegovine, da ovi Hrvati sve do 1990. nisu bili legitimni. Pitanje ustaške legitimnosti je u svakom aspektu sporno, ali je za stavove o karakteru rata u Bosni i Hercegovini mnogo značajnije pitanje HDZ-ovog i Tuđmanovog ličnog alhemičarskog umijeća kojim je, naprimjer, Jadranko Prlić od nelegitimnog predsjednika vlade SRBiH, na koju dužnost je sasvim sigurno došao kao Hrvat

u okviru ustavnog principa ravnopravne zastupljenosti predstavnika svih naroda Bosne i Hercegovine, postao legitimni predsjednik vlade HRHB-a. Ovo poglavlje inače predstavlja kratak pregled događaja koji su prethodili početku rata u Bosni i Hercegovini, i ne bi zavrijedilo posebnu pažnju prikazivača da nije legitimističkih i antilegitimističkih ispada kojima je autor na više mjesta prešao crtu horizonta nauke i zamakao izvan vidnog polja tragalaca za takvom vrstom teksta. Osim u navedene kvalifikacije ustaške vlasti, vidljiv trud uložio je i u legitimizaciju stavova i djelovanja Radovana Karadžića” (str. 36-37).

Jesam li ja filoustaša, što mi Šadinlija imputira, ili on ne poznaje temeljne činjenice o povijesti BiH, a da o pojmu legitimnoga ne govorim? Ne, ja nisam filoustaša, a Šadinlija očito ne zna da BiH nije postojala u Drugom svjetskom ratu, koji je završio 1945., kada su ju obnovili komunisti. Uostalom, već u prvim rečenicama poglavlja o legalnom i legitimnom jasno je da problematiku legitimnoga (i legalnoga) razmatram u socijalističkom razdoblju, pa su refleksije na Nezavisnu Državu Hrvatsku odraz podmetanja i svjetonazora da je svaki Hrvat koji ne dijeli oduševljenje mitološkim konstruktima bošnjačkih nacionalista sumnjiva osoba, odnosno ustaša. U tom pogledu Šadinlija nastavlja ratnu muslimansku (bošnjačku) propagandu o ustaškom Hrvatskom vijeću obrane (HVO), gdje je Armiji BiH dodijeljena uloga Titove partizanske vojske.² U svojem je doktoratu Šadinlija ignorirao da su se proustaške Hrvatske obrambene snage (HOS) deklarirale sastavnim dijelom Armije BiH, kao i da postoje jaki dokazi o njihovoj sprezi u Hercegovini, konkretno u općini Čapljina, gdje im je HOS ustupio bivše skladište Jugoslavenske narodne armije (JNA) u Dretelju, u kojem je osnovano ratno nastavno središte Armije BiH.³ Kad od anakronoga hrvatskog ustašovanja bošnjački propagandisti imaju koristi, tada ga prešućuju, a kad nemaju, tada HOS interpretiraju kao produženu ruku HVO-a, što tijekom 1992. nije istina.⁴

Građani BiH, što uključuje i Hrvate, prvi su put od 1945. na slobodnim izborima 1990. dobili svoje legitime predstavnike. Po nacionalnom ključu Saveza komunista, od sredine 1960-ih u vrh republičkih tijela počeli su dolaziti i Hrvati, najprije Rudi Kolak, poslije Branko Mikulić, a tu praksu danas u sasvim drugim okolnostima u BiH nastavlja Željko Komšić. Svi navedeni vrsta su aparatčika koji su participaciju u vlasti gradili odricanjem od naroda na temelju čije su nacionalne kvote gradili političku i drugu karijeru. Spome-

² Alija IZETBEGOVIĆ, *Odabrani govori, pisma, izjave, intervjui* (Zagreb: Prvo muslimansko dioničko društvo Zagreb, 1995), 14; Mile STOJIC, „Partizani”, *Dani* (Sarajevo), 11. 2. 2000.

³ Davor MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 38-40.

⁴ Mesud ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike. Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995.* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sveučilišta u Sarajevu, 2018), 213-214.

nuti Mikulić nije bio predstavnik hrvatskoga naroda, nego njegov pripadnik u partijskom vrhu. Jednak je slučaj i s Jadrankom Prličem. Što se tiče I. Lučića, on nije bio jedan od „rukovodilaca Državne bezbjednosti na području Hercegovine”, nego je doista bio legitimni predstavnik Hrvata u BiH jer je u studenom 1990. izabran za zastupnika Hrvatske demokratske zajednice (HDZ). To Šadinlija zna jer se u doktoratu referirao na njegovu knjigu *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, u kojoj postoji autorov životopis. Umjesto lako provjerljivih činjenica Šadinlija koristi političko-obavještajne podjele i tračeve. To je, čini se, obilježje njegova ukupnoga rada, što ga diskvalificira iz kruga ozbiljnih povjesničara.

Na slobodnim izborima 1990. pobijedile su tri nacionalne stranke i formirale vlast u Socijalističkoj Republici (SR) BiH, koja je formalno postojala do 4. travnja 1992., kada su predstavnici Srpske demokratske stranke napustili tijela vlasti, čime su ustvari okončali konstituiranje Srpske Republike BiH. U kolovozu iste godine preimenovali su ju u Republiku Srpsku i time poručili ostalim narodima u BiH da ona za njih više ne postoji. Od tada do sporazuma u Daytonu upitno je postojanje državnih tijela BiH, čiju je ulogu *de facto* prigrabila muslimanska, odnosno bošnjačka strana. To je posebice došlo do izražaja nakon što je 3. srpnja 1992. počeo funkcionirati HVO u funkciji vlade, premda je u manjem obujmu postojao od sredine svibnja. Od tada „službeno Sarajevo” svoj legitimitet gradi na činjenici da nadzire zgrade – objekte nekadašnjih institucija vlasti SR BiH (Skupštinu, Predsjedništvo i Vladu), koji su tako postali vrijedan „simbolički kapital” kojim se dokazivalo da je „država” još uvijek u njihovim rukama iako je ta vlast kontrolirala manje od 20 % teritorija i nešto veći postotak populacije.

I tu dolazimo do ključnoga problema u razumijevanju legitimnoga i legalnoga. Za razliku od ostalih republika, koje su u tijeku pregovora dopunjavale i mijenjale svoje ustave, odnosno neke donosile nove, stvarajući na taj način pravnu osnovu za svoju suverenost, s BiH to nije bio slučaj. Ona je do međunarodnoga priznanja formalno bila dio SFRJ. Problem je kako izmjeriti legalitet u ratu nefunkcionalne države s tri pravno ravnopravne nacije i je li to uopće moguće napraviti. Tko je kvalificiran i na koji bi način računao legitimitet? Možda Avdo Čampara, pravnik u Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine (R BiH)? Kako se jednostavno rješavaju pravne stvari, može vidjeti svatko tko si da truda i pogleda sjednicu Predsjedništva R BiH od 12. srpnja 1992., na kojoj spomenuti pravnik Avdo ordinira s pravorijecima tipa: „Brišemo svugdje Jugoslaviju, oznake, ma kakvu vezu s Jugoslavijom. Mi smo sad država.”⁵

⁵ Tomo ŠIMIĆ, „Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991. – 1994.”, *National Security and the Future*, Udruga Sv. Jurja, Zagreb (dalje: ŠIMIĆ, NSF), 7 (2006), br. 4, 221-226: Magnetofonska snimka 141. sjednice PR BiH, održane 12. 7. 1992. g.

U uvodu knjige sâm sam skrenuo pozornost na to koliko je teško odgovoriti na „praksu nepoštovanja zakona koja je bila uobičajena na sve tri strane”, kao i kako „odgovoriti na pitanje zakonitosti u državi triju konstitutivnih naroda i kako se održava legalitet upravnih tijela nakon povlačenja legitimnih predstavnika jedne nacije iz njih?”.⁶ Stoga je itekako utemeljeno stajalište da je od 4. travnja 1992. Alija Izetbegović predsjednik jedne stranke i građanin BiH koji se s upitnim legitimitetom predstavljao predsjednikom Predsjedništva RBiH. Od jeseni 1992. nema nikakve dvojbe da se nelegalno predstavlja predsjednikom Predsjedništva. „Sitnicu” zvanu legitimitet Izetbegović je rješavao dovodeći u predstavnička tijela poput Skupštine i Predsjedništva Republike one sarajevske Srbe koji su ostali na teritoriju pod njegovom kontrolom (gotovo isključivo iz Sarajeva) da bi imao srpsku nacionalnu kvotu. Alternativa su bili Kazani i tretman kod lokalnih gospodara rata, Mušana Topalovića Cace i Ramiza Delalića Čele. Nenad Kecmanović iz Saveza reformskih snaga Jugoslavije prvom je prilikom pobjegao u Beograd, pa ga je zamijenila Tatjana Ljujčić-Mijatović iz Socijaldemokratske partije BiH, koja je s Mirkom Pejanovićem iz Srpskoga građanskog vijeća činila srpski dvojac u Predsjedništvu. Iz bošnjačke vizure to bi trebali biti „legitimni” Srbi, a ne neki Radovan Karadžić, za koga Šadinlija tvrdi da sam „vidljiv trud uložio” u „legitimizaciju” njegovih „stavova i djelovanja”. Činjenice su neumoljive, Karadžić je doista bio legitimni predstavnik Srba u BiH – taj se legitimitet temeljio na izbornim rezultatima, ali on ništa ne govori o pravnoj ili moralnoj odgovornosti Karadžića za sve ono što se događalo od 1991. do 1995. godine.

Kad se već izrugivao pojmu legitimiteta na način na kojem bi mu i zagriženi komunisti čestitali, Izetbegović, inače pravnik po struci, na isti se način igrao i sa sferom legalnoga. Ništa u toj sferi nije usporedivo s odlukom o mobilizaciji Teritorijalne obrane (TO) 4. travnja 1992. godine. U trenutku kad Predsjedništvo SR BiH donosi odluku o mobilizaciji dijela snaga Teritorijalne obrane, BiH je još formalno u SFRJ i to je potpuno nelegalan čin, koji JNA koristi za optužbe da Izetbegović izaziva rat. Paradoks je da bi vješt pravnik vjerojatno na tome dokazao da su pravno gledano Muslimani počeli rat protiv JNA, a ne obrnuto, što je naravno činjenični nonsens. To je bio povod Srbima za potpuno napuštanje tijela vlasti, komandantu Republičkoga štaba TO da protestira zbog toga čina, kao i za preuzimanje zgrade štaba od muslimanske (para)vojske, a JNA da posve „legalno” dobije opravdanje za mobilizaciju svoje pričuve. To je doista sfera „crnog humora”, no Izetbegović do kraja travnja 1992. nije dovodio u pitanje legitimitet JNA iako samo političkim slijepcima nije bilo jasno da je ona srpska vojska. Čak i kad je BiH deklarativno priznata, Izetbegović i dalje dogovara aranžmane s JNA sve dok ga 26. travnja u Skopju

⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 5-6.

Blagoje Adžić i Branko Kostić nisu grubo prizemljili. No, iracionalno je jaka značajka A. Izetbegovića. Čak i u izjavi koju je dao nakon debakla u Skopju Izetbegović izražava nadu da će se JNA možda „pretvoriti u bosansku armiju, odnosno u oružane snage BiH”.⁷ Poanta je da je bošnjačka Teritorijalna obrana, tj. Armija BiH jednako (ne)legalna koliko i ostali sudionici u ratu. Naravno, priznati to u Sarajevu značilo bi samoubojstvo u socijalnom smislu, no ipak bih od nekoga tko se predstavlja povjesničarem očekivao minimum intelektualnoga poštenja, posebice kad proziva druge zbog navodno sličnih postupaka.

S lagodnim pristupom Mesuda Šadinlije, koji legitimitet i legalnost svodi na poziciju one strane u građanskom ratu koja u svojim rukama drži zgrade – objekte u kojima su do 4. travnja 1992. nesumnjivo bila legitimna tijela vlasti, povezano je i pitanje suverene države.

U Mišljenju br. 1 Badinterove komisije država je definirana kao zajednica koja se sastoji od „teritorija i stanovništva podvrgnutih organiziranoj političkoj vlasti koja takvu državu čini suverenom”.⁸ Socijalistička Republika BiH nije bila federalna država kao SFRJ, no imala je tri nacije u jednakopravnom položaju i u trenutku međunarodnoga priznanja nije ispunjavala uvjete koji bi ju definirali kao suverenu državu, odnosno nije imala teritorij i stanovništvo podvrgnuto organiziranoj političkoj vlasti. Ipak su ju 7. travnja članice Europske zajednice priznale kao Republiku Bosnu i Hercegovinu, a idućega je dana i Predsjedništvo BiH bez srpskih predstavnika promijenilo ime republike i prihvatilo ono iz međunarodnoga priznanja. „Suverenost” i „neovisnost” države odmah su prigrabili Muslimani, ne opterećujući se „sitnicama” tipa da nije proglašena ni formalna neovisnost BiH do veljače 1995. godine. Da u trenutku priznanja nije postojala jedinstvena politički organizirana vlast na razini države priznao je osobno Izetbegović kad je na sjednici Predsjedništva RBiH održanoj 2. veljače 1993. podsjetio nazočne da je po priznanju slijedilo „rasulo vlasti usljed jednog snažnog udarca pesnicom po svemu tome”.⁹ Time se potpuno rastrojilo društvo koje je (neuspješno) nastajalo gotovo pedeset godina. Tada je ustvari završen proces raspada koji je i na izborima u studenom 1990. dao rezultate usporedive s popisom stanovništva. Od ljeta 1991. i eskalacije rata u Hrvatskoj službena vlast do kraja godine nije ni nadzirala veći dio teritorija republike, pri čemu su, iz bošnjačke vizure, nastale srpska i

⁷ Alija IZETBEGOVIĆ, *Sjećanja: autobiografski zapis* (Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001), 114-115.

⁸ Vladimir Đuro DEGAN, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici: razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002), 334-335; Mišljenje br. 1 (Badinterove) Arbitražne komisije od 29. 11. 1991.

⁹ ŠIMIĆ, NSF 8 (2007), br. 2, 13-33; *Magnetofonska snimka sjednice PRBiH i predsjednika stranka održane 2. 2. 1993.*

hrvatska paradržava. S iznimkom bihaćkoga područja, te dvije „paradržave” nadzirale su kompletnu državnu granicu BiH, što je još jedan pokazatelj „suvereniteta” i dosega organizirane političke vlasti u Sarajevu. Nema dvojbe da je u trenutku priznanja država Bosna i Hercegovina postojala samo deklarativno i bez organizirane vlasti na teritoriju koji je međunarodno priznat kao država i u takvu je stanju ostala do kraja rata.¹⁰ U skladu je s tim pitanje kako se na takav teritorij može izvesti agresija i tko ju određuje. Ustvari su sve tri nacije prozivale one druge za agresiju, pa je utemeljeno određenje karaktera rata kao građanskoga s miješanjem izvana.

Marijan protiv „suživota, tolerancije i multikulturalnosti”

Šadinlija mi dalje zamjera da sam u „poglavlju pod naslovom Tri naroda i tri ‘prošlosti’ [...] osporio sam koncept suživota, tolerancije i multikulturalnosti, kao temeljni princip društvene funkcionalnosti Bosne i Hercegovine, vežući ga neposredno za osmansku tradiciju i smatrajući ga lažnim, jer podrazumijeva navodnu muslimansku dominaciju” (str. 35). Nisam siguran je li tu tvrdnju Šadinlija posebno naglasio i tako nazvao jedno potpoglavlje prikaza ili je to učinilo uredništvo *Preporodova Journala*, no očito je da se ono s njim slaže. Nisam protiv suživota, tolerancije i multikulturalnosti, no ne mogu pored zdravoga razuma i poznavanja činjenica prihvatiti mit o idiličnoj prošlosti BiH. On je odraz zahtjeva i potreba bošnjačke politike u izgradnji identiteta čiji je cilj, kao i kod drugih nacionalizama – nacionalna država, u ovom slučaju bošnjačka. Tvrditi da je današnji teritorij BiH u strogo hijerarhiziranom Osmanskom Carstvu bio primjer suživota, tolerancije i multikulturalnosti jednake je težine kao Ahdnamu turskoga sultana koji je 1463. uništio bosansko srednjovjekovno kraljevstvo stavljati na razinu na kojoj je *Magna Carta* engleskoga kralja Ivana iz daleke 1215. godine. Za suživot, toleranciju i multikulturalnost nužno je, bar formalno, izjednačavanje svih građana pred zakonima.¹¹

¹⁰ Nije, naravno, BiH jedini takav primjer u svijetu – pojavu opisuje i detaljnije raščlanjuje: Nina CASPERSEN, *Unrecognized States. The Struggle for Sovereignty in the Modern International System* (Cambridge: Polity, 2012).

¹¹ O osmanskoj „toleranciji” raspravlja se, s različitih ideoloških polazišta, već jako dugo, no jasan i precizan opis stvarnoga stanja za većinu sudionika takvih rasprava nikad nije bio sporan. Ukratko, sažet riječima jedne grčke povjesničarke, on glasi: „Osmanska tolerancija ne-muslimana nije proizlazila iz neutralnosti ili indiferentnosti spram stvari vjere, niti je pak bila utemeljena na bilo kakvu principu slobode savjesti. Naprotiv, razlika između muslimana i ne-muslimana bila je temelj otomanskoga imperijalnog poretka i, praktično do sredine XIX. stoljeća, nadređeni položaj muslimana nasilno je ostvarivan, održavan i reproduciran kako fizičkim tako i simboličkim sredstvima. Kršćani i Židovi, koje se kolektivno označavalo kao ‘nevjernike’ i u službenim i u kolokvijalnim kontekstima, bili su predmetom zakonski definirane diskriminacije.” Eleni GARA, „Conceptualizing Interreligious Relations in the Ottoman Empire”, *Acta Poloniae Historica* 116 (2017): 58.

To je proces koji je počeo s austrougarskom okupacijom Bosanskoga pašaluka 1878., kada počinje povijest moderne BiH. Sudeći prema njegovim primjedbama, Šadinlija smatra da u osmanskom razdoblju nije bilo muslimanske dominacije. Nisam siguran je li Šadinlija uopće svjestan što tvrdi, a ako jest, tada to nadilazi racionalni diskurs. Njegova tvrdnja implicira da višestoljetna vjerska i etnička podijeljenost u Osmanskom Carstvu nije bila hijerarhizirana i da nije ostavila strukturne posljedice na suvremeno bosanskohercegovačko društvo. Takva se shvaćanja često raspoznaju kod bošnjačkih intelektualaca, a sudeći po opremi članka, i kod redakcije *Journala*. Premda je riječ o shvaćanjima koja se mogu raspoznati i kod stranaca, posebice onih koji nakon Daytona imaju i materijalne koristi od nefunkcionalne BiH, ostaje pitanje kako je uopće moguće izgraditi funkcionalnu višenacionalnu zajednicu bez razumijevanja što su to demokratske institucije.

U ovaj „multikulturalni” dio spada i primjedba o prošlosti kojom mi Šadinlija (str. 36) zamjera što nisam reagirao na Tuđmanov komentar o prošlosti i smislenosti BiH iskazan 27. prosinca 1991. na sastanku s predstavnicima HDZ-a BiH, da „Bosna i Hercegovina nije rješenje za hrvatski narod to je sva povijest pokazala. Prije svega, ona je nastala kolonijalnim osvajanjem jedne azijske sile, gospodo, ne zaboravimo to, od 15. do 18. stoljeća na štetu hrvatskog naroda, na štetu hrvatskog teritorija. [...] Prema tome, ne treba računati sa Bosnom i Hercegovinom kao s nečim što je od Boga dano i treba da ostane, a pogotovo zaboravljati kako to ide na štetu. Hrvatska je zbog uspostave Bosne i Hercegovine u teritorijalnom smislu dovedena u nemoguću situaciju. Mi, samostalnu Hrvatsku ne možemo u upravnom smislu ovako urediti kakva jeste, a kamoli u obrambenom itd.”¹²

Kod Tuđmanove tvrdnje o koloniji nastaloj osvajanjem jedne azijske sile ključno je pitanje kako definiramo 1463. godinu: je li ona kraj jednoga srednjovjekovnoga kraljevstva koje se stoljećima razvijalo kao zasebna država ili samo jedna u nizu epizoda bosanske državnosti koje je Izetbegović sazeo na osnivačkoj skupštini Stranke demokratske akcije (SDA) u svibnju 1990. tvrdnjom da već „skoro 1000 godina Bosna postoji kao poseban politički entitet, sa samo dva relativna kratka prekida: za vrijeme stare Jugoslavije i u toku posljednjeg rata”.¹³

Teško je zbivanja iz 1463. shvatiti bilo kako drukčije osim kao diskontinuitet i kraj jednoga društva koje je uništila azijska sila u usponu, ali razumijem Šadinliju i njegove istomišljenike koji to ne misle usprkos popratnim proble-

¹² *Stenogrami o podjeli Bosne* (Split; Sarajevo: Kultura & Rasvjeta d.o.o.; Civitas d.o.o., 2005), I, 114-115: Zapisnik sa sastanka predsjednika RH s delegacijom HDZ BiH održanog 27. 12. 1991.

¹³ Alija IZETBEGOVIĆ, *Tajna zvana Bosna. Govori, intervjui, pisma... 1989. – 1993.* (Sarajevo: Stranka demokratske akcije, 2004), 36: Referat sa Osnivačke skupštine SDA, 26. 5. 1990.

mima u uspostavljanju prihvatljivoga kontinuiteta između srednjovjekovnoga kršćanskog i kasnijega islamskog društva.¹⁴ Što se tiče Tuđmanove tvrdnje da su BiH komunisti „izmislili” i „poslije drugog svjetskog rata vratili na scenu”, točno je da su ju komunisti 1945. obnovili nakon što je „nestala” u unitarnim potiranjima monarhističke Jugoslavije. I na kraju, ali ne i najmanje bitno, Tuđmanov govor nastao je u kontekstu rata kad je BiH preko teritorija te pričuvnoga kontingenta JNA i TO BiH sudjelovala u srpskoj agresiji na Hrvatsku. Tada je dio južne Dalmacije bio okupiran od JNA i TO BiH iz istočne Hercegovine, što je pokazatelj težine obrane toga dijela Hrvatske. To je činjenica koja se ne može zanemariti, kao ni njegova trajna skepsa o neodrživosti BiH bez „vanjskih” osigurača. Tuđmana nema dvadeset godina, a BiH je jednako, ako ne i više, disfunkcionalna država koja opstaje samo zato što ju na životu održava međunarodna zajednica.

Kompromitirajući stepen neobjektivnosti

Piše dalje Šadinlija:

„U poglavlju *Političko organizovanje i strategije u Bosni i Hercegovini* Marijan nastavlja započetim kursom dokazivanja navodne bošnjačke političke pritvornosti, pa političke ciljeve SDA, koja je na parlamentarnim izborima dobila povjerenje većine bošnjačkog biračkog tijela, generalno označava biljegom kontroverzi i tvrdi da se ‘stranka trudila uviti ih u političku izmaglicu’ u kojoj su se krile težnje stvaranja nezavisne države Bosne i Hercegovine kao nacionalne države Bošnjaka (Muslimana). Za razliku od nje, političke ciljeve SDS-a i HDZ-a označava jasnim i nedvosmislenim. Kao krunski dokaz ponovno podastire Izetbegovićevu izjavu iz predizborne kampanje u septembru 1990. u kojoj je rekao da alternativa ‘za ideal građanske republike’ zapravo ne postoji i da je moguć jedino izbor između građanske republike i građanskog rata. Ovu tačnu dijagnozu ondašnjeg stanja društva i političkih odnosa u Bosni i Hercegovini, Marijan preokreće u navodnu prijetnju Izetbegovića građanskim ratom ‘ako se ne prihvati koncept države koja muslimanima treba jamčiti političku prevagu.’ Za takva stajališta nakon toga traži potvrdu u Izetbegovićevim izjavama datim u potpuno drugačijim okolnostima tokom 1992. i 1994. godine. Konačno, preskačući planetarno poznati scenarij uspostavljanja Herceg-Bosne, sa svim u njega uključenim likovima i događajima, kao da se ništa nije dogodilo između mitinga u Velikoj Kladaši 1990. i sukoba u dolini Neretve 1993. poentira konstrukt pritvorenosti zaključkom da je Izetbegovićeva vojska nad Hrvatima u Konjicu primijenila ‘Karadžićev koncept’ jer je prikupila dovoljno oružja za takav postupak.

¹⁴ Enver REDŽIĆ, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontroverzama istorijske nauke* (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine; Institut za istoriju, 2000), 25-46.

Predstaviti smisao kompleksnih historijskih procesa u Bosni i Hercegovini i njenom okruženju tokom 1995. kao rezultat razvoja političkih ideja samo jednog od aktera, ma kojeg, nije dostojno ozbiljnog historičara. Pripisati ih gotovo potpuno razvoju ideja i djelovanja Alije Izetbegovića, kao lidera najslabije strane u sukobu, inferiorne po svim parametrima ratovodstva, nesumnjiv je pokazatelj u najmanju ruku kompromitirajućeg stepena neobjektivnosti” (str. 35-36).

Mnogo je toga nespojivog slijepio Šadinlija u navedenim rečenicama. Točno je da se između skupa u Velikoj Kladaši i napada muslimanske vojske na HVO u Konjicu mnogo toga dogodilo, i ništa relevantno nije preskočeno.

Predizborni skup u Velikoj Kladaši u rujnu 1990., a prije njega iste tvrdnje u intervjuu za *Borbu*, samo su dio kontinuiteta dosljedne nedosljednosti Alije Izetbegovića. U studenom 1989., u vjerojatno prvom javnom istupu nakon izlaska iz zatvora zbog panislamizma, Izetbegović je izjavio da sastav Predsjedništva SFRJ nije nacionalno izbalansiran jer ima tri Srbina (po jedan iz Srbije, Vojvodine i BiH), a Muslimani nisu zastupljeni u tom rukovodstvu premda su po brojnosti bili treći narod u Jugoslaviji.¹⁵ Bila je to jedna od najranijih elaboracija da pravo zastupanja BiH na saveznoj razini pripada Muslimanima, što je ujedno odražavalo shvaćanja da su oni temeljni ili osnovni narod u republici, tj. da je riječ o njihovoj nacionalnoj državi. Slijedila je predizborna utrka koja je uključivala spomenuti govor u Velikoj Kladaši i intervju za *Borbu*.

Izetbegović je i 1991. – a ne samo 1992. i 1994., kako imputira Šadinlija – zastupao svoje viđenje građanske države bez obzira na okolnosti. U veljači 1991. Izetbegović je u Skupštini SR BiH izjavio da je za njega granica ispod koje se ne ide „suverenitet, sloboda i cjelokupnost ove republike”. Dodao je i da za njega

„postoje dva minimalna uvjeta: to je suverena, cjelokupna i demokratska Bosna i ono drugo što je važno, to je miran put do nje. Dakle, ne preko građanskog rata i leševa. Put do takve Bosne treba tražiti, treba ga provjeravati, treba tragati za tim putem, treba iskorištavati svaku priliku da se napravi napredak u tom pravcu. Ali ta dva uvjeta koja sam ovdje spomenuo, suverena i cjelovita BiH, i miran put do nje – za mene nemaju isti rang po vrijednosti. Zbog suverene Bosne, ja bih žrtvovao mir. Zbog mira u Bosni, ne bih žrtvovao suverenu Bosnu”.¹⁶

Potvrda iz 1992. koju Šadinlija spominje Izetbegovićev je komentar na sastanku kod Tuđmana 21. srpnja, koji smatram njegovim najsuvislijim objašn-

¹⁵ IZETBEGOVIĆ, *Tajna zvana Bosna*, 20: Intervju za *Borbu*, 18. 11. 1989.

¹⁶ IZETBEGOVIĆ, *Tajna zvana Bosna*, 140-141: Govor u Skupštini SR BiH, prenesen u *Muslimanskom glasu* 5. 3. 1991.

njenjem što podrazumijeva pod građanskom državom. Odgovarajući na Tuđmanov govor o nužnosti da se dogovara s Hrvatima u BiH, koji su se obranili i, braneći sebe, obranili i BiH, replicirao je da će po završetku rata, bez obzira na to kada to bude, opet biti važan „brojčani odnos ljudi u zemlji itd. ne broj naoružanih ljudi. Trenutno sada je važno da imate 10 hiljada naoružanih ljudi i jednog dobrog vojnika koji ih vodi i morate diktirati situaciju ovdje. Međutim, jednog dana će se vojska razići i trebat će glasovati za nekakva ustavna uređenja. Tada će doći do izražaja naravno glas jednog nosača tamo sa ulice, jednog profesora fakulteta podjednako vrijedi i onog generala. Jedan čovjek, jedan glas”. Potom je dodao da se u tom kontekstu neće moći održati „kantonalno uređenje” u BiH, bar za Hrvate, osim ako ne primijene Karadžićev obrazac – a to je bilo etničko čišćenje.¹⁷

Da rekapituliramo, u ljeto 1990. na izborima, potom u veljači 1991. tek što se stišala afera s razoružavanjem paravojnih sastava u Hrvatskoj te u srpnju 1992. u vrijeme rasplamsaloga građanskog rata u BiH, Izetbegović čvrsto na braniku „građanske” države nije se promijenio iako okolnosti jesu.

Do primjene Karadžićeva obrasca u travnju 1993. mnogo se toga dogodilo: Izetbegović je sudjelovao u neuspješnim pregovorima o budućnosti Jugoslavije u prvoj polovini 1991.; Tuđman i Milošević sastali su se u ožujku i travnju u Karađorđevu i Tikvešu, a u lipnju u Splitu s Izetbegovićem; u kolovozu je propao pokušaj „historijskoga” sporazuma Muslimana i Srba; u rujnu je počela napadačka operacija JNA i Srbije protiv Hrvatske u kojoj je BiH participirala s dijelom teritorija, srpskim pričuvnicima u JNA i dijelom postrojbi Teritorijalne obrane; u listopadu je srušen kompleks hrvatskih sela u Ravnom, a Izetbegović je reagirao izjavom da to nije njihov rat; zatim su Muslimani uz pomoć Hrvata 14. listopada preglasali Srbe u Skupštini SR BiH, čega je izravna posljedica bilo osnivanje Srpske Republike BiH; u studenom su osnovane hrvatske zajednice Bosanska Posavina i Herceg-Bosna; u veljači 1992. počeli su razgovori o Cutileirovu planu; u istom je mjesecu Izetbegović animirao Hrvate da glasaju na referendumu o neovisnosti BiH obećavajući im „nekakvu” autonomiju; u ožujku je Izetbegović odbacio Cutileirov plan; u travnju je eskalirao rat u BiH, koja je dobila međunarodno priznanje; dok je Izetbegović „koketirao” s JNA, dotle su Hrvati iz HVO-a uz pomoć Hrvatske i Hrvatske vojske (HV) spašavali goli život te u borbama kod Livna i Šujice, na prijevoju Stolovi u Hercegovini i na prilazima Bosanskom Brodu omogućili da BiH opstane, uključujući i „temeljni narod”; u Zagrebu je 21. srpnja potpisan Sporazum o prijateljstvu i suradnji, koji Izetbegović u svojim sjećanjima ignorira; u listo-

¹⁷ Sudski spisi Međunarodnoga kaznenog suda u Haagu (dalje: ICTY): Zapisnik sa sastanka u Predsjedničkim dvorima održanog 21. 7. 1992., 8/2.; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 31.

padu je izbio sukob između Armije BiH i HVO-a u Vitezu, koji se proširio po regiji i ostao upamćen po Prozoru jer je na njemu muslimanska propaganda mogla graditi poziciju žrtve; u prosincu 1992. Armija BiH počela je u dolini Vrbasa stacionirati brdsku brigadu iz Jajca, što je bio povod za sukob i realni rat HVO-a i Armije BiH u siječnju 1993.; istoga je mjeseca Armija BiH odsjekla Kiseljak od Busovače, što je rezultiralo nastankom hrvatskih enklava u Lašvi i dolini Lepnice; u drugoj polovini ožujka Armija BiH napala je Hrvate u Konjicu, što je ponovila 14. travnja, otkad rat gotovo bez prekida traje ravno godinu dana. Pored „planetarno poznatog” osnivanja Herceg-Bosne, to su glavna zbivanja prije no što je Armija BiH u Konjicu počela primjenjivati Karadžićev obrazac.¹⁸

Što se tiče Šadinlijine optužbe o svođenju kompleksnih zbivanja u ratu u BiH na jednoga aktera – tj. Izetbegovića, to nije točno. Do moje knjige praksa je bila da se F. Tuđmana smatra isključivim krivcem za rat Muslimana i Hrvata, kao što se stvarala slika o savezu Hrvata i Muslimana koji je navodno funkcionirao dok ga Tuđman nije prekršio jer je bio opsjednut podjelom BiH. Takvi su kritičari naglašavali hrvatsku ulogu kao presudnu u ratu Muslimana i Hrvata u BiH u jednakoj mjeri u kojoj su ignorirali ulogu međunarodne zajednice i djelovanje drugih dviju sukobljenih strana. Smatram da je za razumijevanje cjelokupnoga rata u BiH, posebice sraza Muslimana i Hrvata, ključna uloga Alije Izetbegovića i njegovo političko djelovanje 1992., a ne 1993. godine. Tijekom 1992. postavljeni su svi elementi za budući rat i niz zbivanja, izjava, poruka i sporazuma iz 1993. samo su faktografske činjenice njegove dosljedne nedosljednosti. Opcija koja je gotovo bez oružja počela rat nije bila spremna za razgovore i prije sukoba jasno je stavila na znanje da prihvaća samo uređenje BiH po svojoj volji. Pogotovo to nije bila spremna nakon što je preko hrvatskoga teritorija u kasno ljeto i jesen 1992. priskrbila veću količinu streljiva, oružja i vojne opreme.¹⁹

Izetbegović je osoba koju najviše spominjem jer je svojim djelovanjem, intrigama i lažima dao ključni prilog za rat između Hrvata i Muslimana. To što se Mesudu Šadinliji ne sviđa moja interpretacija uloge oca bošnjačke nacije u ratu u BiH, to je već njegov problem. Moja interpretacija nije dana na dokazima rekla-kazala i selektivnom čupanju njegovih izjava iz konteksta, nego analizom konteksta iz kojega je očito da su Izetbegovićeva vjerska uvjerenja neodvojiva od njegova političkoga djelovanja. On je u tom smislu dosljedan: pod ispraznicom o građanskoj državi postići dominaciju Muslimana, a od 1994. Bošnjaka u cijeloj BiH. Što bi bilo dalje u državi s muslimanskom (bošnjačkom) većinom i dominacijom, poznato je svakom tko je pročitao Izetbe-

¹⁸ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*

¹⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 5-6.

govićevu *Islamsku deklaraciju*, koja je prvi put tiskana tijekom predizborne kampanje 1990. godine. Kakve god bile okolnosti, Izetbegović se držao svojega cilja, pri čemu je laž bila jedno od jačih oružja. S obzirom na to da je i sam nakon rata u jednom intervjuu priznao da je za njega laž nužan taktički potez na putu do strategijskoga cilja, to teško da je sporno.²⁰ To je lako dokaziva činjenica koju Izetbegović potvrđuje i u svojim sjećanjima iz 2000. godine.

Za razliku od Izetbegovića, Tuđman je stajališta sa zatvorenih sjednica ponavljao javno pred novinarima i pred stranim veleposlanicima. Pokazalo se da to nije bilo politički mudro jer je poslije zloupotrijebljeno. Ali s Tuđmanom smo načisto, pa i kad je u pitanju Karađorđevo. On nije lagao. To su ključne razlike između njega i Izetbegovića.

Marijan „potpuno ignorira stav Skupštine srpskog naroda...”

Uz referendum o neovisnosti, prihvaćanje Cutileirova plana bilo je jedan od dva uvjeta za međunarodno priznanje BiH. Izetbegović je lažima i prevarama postigao to priznanje, ali je dao i znatan prilog izbivanju rata. Ako je suditi po načinu na koji Šadinlija komentira problematiku Cutileirova plana, ne mogu se ne zapitati je li možda Izetbegovićev sljedbenik jer očito s njim dijeli narečenu značajku. Naime, on kaže:

„U glavi *Međunarodna zajednica: 'stručnjaci' i 'ljudi na terenu'*, autor se bavi različitim aspektima uticaja međunarodnih faktora tokom rata u Bosni i Hercegovini. Između ostalog, dat je dosta površan pregled osnova mirovnih planova, u kojem čitalački utisak kvare mjestimična insistiranja na malo relevantnim stavovima, garnirana sa proizvoljnim tumačenjima i tvrdnjama bez ikakvog utemeljenja u historijskim činjenicama. Tako dio o Cutileirovom mirovnom planu Marijan završava tvrdnjom da je plan odbila Stranka demokratske akcije u čemu vidi potvrdu teze da je 'većem dijelu muslimanske elite unutarnja »rekonstrukcija« BiH bila neprihvatljiva'. Pritom potpuno ignorira stav Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine od 11. marta 1992. o neprihvatljivosti oblika uređenja koji je predviđen planom, koji ova skupština u odnosu na Cutileirov plan nikada nije promijenila, zadržavajući trajno odnos u kojem su ga označavali kao *polaznu osnovu* za pregovore. U tvrdnji da je SDA odbacila plan Marijan se, naravno, ponovno referira na Izetbegovićev intervju sarajevskom Oslobođenju od 26. marta, u kojem on poziva sve kojima je Bosna i Hercegovina na srcu da odbace podjelu zemlje na nacionalnoj osnovi. ... Izetbegovićeva izjava u odnosu na najavljenju agendu je bila legitiman politički stav saopšten javno političkim subjektima i građanima, koji su trebali u

²⁰ Nenad PEJIĆ, „Alija Izetbegović: Dvije strane rubikona”, <http://www.slobodnaevropa.org/a/1045261.html>, pristup ostvaren 15. 9. 2016.

skupštinskoj proceduri i na referendumu donijeti odluku o planu, a ne izvršna odluka političkog lidera kojom se odbacuje plan. Svi aspekti odnosa prema tom pomenutom planu bili su relevantni samo u uslovima traganja za mirnim političkim rešenjem krize. Propast plana u uslovima eskalacije rata i oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu logična je posljedica mirnodopskih premisa na kojima je bio koncipiran” (str. 39).

Nije istina da sam „potpuno ignorirao stav Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine od 11. marta 1992.”, što može provjeriti na str. 149 moje knjige. Neutemeljena je i Šadinlijina konstrukcija kojom se plan prihvaćen 18. ožujka odbija tjedan dana prije, no u bošnjačkom kvaziznanstvenom korpusu sve je moguće, pa i unaprijed odbaciti plan o kojem tek treba pregovarati. Šadinlijino podmetanje o tom planu nesumnjiv je „pokazatelj u najmanju ruku kompromitirajućeg stepena neobjektivnosti”. Pritom valja napomenuti da je Izetbegovićev politički igrokaz nakon 18. ožujka napravljen po istom obrascu nakon runde pregovora vođenih 21. i 22. veljače u Lisabonu, kad je „dogovoreno da se vanjske granice neće mijenjati, da će buduća BiH biti sastavljena od nekoliko entiteta i da se pregovori nastavljaju uz posredovanje EZ-a”. Po povratku u Sarajevo Izetbegović je izjavio da je Srpska demokratska stranka napravila ustupak i potvrdila integritet i nedjeljivost BiH, a da su SDA i Muslimani „prihvatili stanovitu reorganizaciju Bosne i Hercegovine, koja će uvažavati etničke razloge, iako to ranije nije bio naš koncept”. U Sarajevu su marginalne oporbene stranke kritizirale plan zbog etničke podjele države, a Izetbegovića nazvale izdajicom. Tada je SDA žurno relativizirala dogovoreno tvrdnjama da ništa nije potpisano, čime je osporila tvrdnje svojega čelnika.²¹

Nakon rata Izetbegović je u intervjuu za *Slobodnu Europu* stavio točku na laži koje je sveo na taktički postupak svoje strategije. Novinar ga je podsjetio na to da je u Lisabonu pristao „na dogovor, a po povratku u Bosnu i Hercegovinu ste od tog dogovora odustali. Da li se sjećate zašto ste pristali i zašto ste onda odustali?”. Izetbegović je odgovorio:

„Svugdje postoje strategija i taktika. Ljudi to često ne razlikuju i brkaju. Naša strategija je bila: cjelovita, demokratska Bosna i Hercegovina. Ovi lisabonski razgovori, koje vi spominjete, bili su, koliko se sjećam, koncem mjeseca februara. Jedno pet do šest dana prije referenduma. Ja sam vam maloprije rekao kakav je referendum imao značaj za Bosnu i Hercegovinu. To je značilo preći Rubikon, pa biti sa ove ili sa one strane Rubikona. S ove strane Rubikona je agresija, a s one strane je građanski rat. Tako da je nama je bilo izuzetno važno da se taj referendum održi. U toj situaciji ja sam verbalno dao podršku tom dokumentu, ali sam odbio da ga potpišem i do potpisivanja nije došlo. Opšte je poznato da taj papir nije nikada potpisan. Naime, dokument je sadržavao i

²¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 148-149.

neke pozitivne stvari. Garantovao je cjelovitost bosanskohercegovačke države u postojećim granicama, međunarodno priznatim, i nezavisnost zemlje. Ali, imao je i negativnu stvar, a to je da je predviđao etničke regionalizacije koje su za nas bile neprihvatljive. Dakle, bilo je i dobrih i loših stvari. Ja sam rekao da je to dokument koji je dobar za nastavak razgovora i da ćemo te razgovore nastaviti – i mi smo ih kasnije nastavili u Briselu. Ali je bilo neophodno da ga ne odbijem tada, jer bi referendum došao u pitanje. Referendum se održavao 29. februara, a razgovori u Lisabonu 22. ili 23. februara, dakle jedno sedam dana prije referenduma, a bilo je vrlo važno za Bosnu i Hercegovinu da se referendum održi.”²²

Znači, kad osobu koja sama priznaje da ne govori istinu nazovem lažovom, šadinlija mi prigovara da sam opterećen njegovom ulogom.

Na pregovaračkoj rundi 18. ožujka 1992. u Sarajevu dogovoreno je da BiH „zadrži postojeće granice i bude sačinjena od tri konstitutivne jedinice utemeljene na nacionalnim načelima uz uvažavanje gospodarskih, zemljopisnih i drugih kriterija. [...] Nekoliko dana poslije SDA je odbacila plan apelirajući na sve ‘kojima je na srcu BiH 21. stoljeća, jedinstvena i nepodijeljena na nacionalne regije, da iskažu ODLUČNO NE cijepanju i feudalizaciji teritorije BiH isključivo na nacionalnoj osnovi’, tj. ‘po kriterijima iz srednjeg vijeka’.²³ Na tiskovnoj konferenciji 25. ožujka glasnogovornik SDA Irfan Ajanović izjavio je da je odustajanje od ‘dogovora o ustavnom uređenju na bazi nacionalnog ključa’ povijesna ‘nužnost jer je tako nešto nemoguće učiniti u BiH’.²⁴ Dan prije Izetbegović je izjavio da je plan prihvatio samo ‘uslovno’ jer je postojala mogućnost da se dogovori prekinu i BiH ne dobije međunarodno priznanje, ‘koje je sigurno trenutno naš najviši interes i koje je strpljivim radom kod kuće i napolju sada skoro nadohvat ruke’.”²⁵

Povodom tih zbivanja Nikola Koljević u svojem je dnevniku zapisao: „U Briselu se prvo razmatrala reorganizacija BiH na principu tri etničke zajednice, a u Sarajevu, u petoj rundi pregovora, 18. marta, potpisali smo dokument o principima budućeg državnog uređenja, ali su Muslimani, već dvadeset petog, uoči nastavka Konferencije, odustali od potpisanog dogovora i zatražili nezavisnu i unitarnu BiH.”²⁶ Konačno, za propast plana Cutileiro optužuje isključivo Izetbegovića.²⁷

²² Nenad PEJIĆ, „Svjedoci raspada. Alija Izetbegović: Dvije strane rubikona”, <http://www.slobodnaevropa.org/a/1045261.html>, pristup ostvaren 29. 8. 2020.

²³ „Kažimo – odlučno ne!”, *Oslobođenje* (Sarajevo), 26. 3. 1992., 5.

²⁴ Z. JAHović, „Evropa će morati da prihvati istinu”, *Oslobođenje*, 26. 3. 1992., 5.

²⁵ U. R., „Alija Izetbegović ‘Većina nas voli Bosnu’”, *Oslobođenje*, 25. 3. 1992., 1.

²⁶ Nikola KOLJEVIĆ, *Stvaranje Republike Srpske. Dnevnik 1993-1995* (Beograd: Službeni glasnik; Službeni glasnik Republike Srpske, 2008), I. dio, 173.

²⁷ Nikola M. JOVANOVIĆ, „Žoze Kutiljero: Izetbegović odbio mir”, *Oslobođenje*, 19. 7. 2005., 27.

„Ozbiljan historičar događaje mora interpretirati prema primarnim izvorima”

Moj zaključak da je *Patriotska liga*, paravojno krilo SDA, preuzela Teritorijalnu obranu, a ne obrnuto, Šadinlija osporava dovodeći u pitanje aktere na koje sam se pozvao premda ih nije imenovao. On kaže da ozbiljan „historičar događaje mora interpretirati prema primarnim izvorima, koji kažu da je Patriotska liga, zajedno sa drugim neformalnim sastavima, ušla u sastav TO, a ne obrnuto, ma šta o tome rekli navodni akteri čiji se historijski značaj očitava samo u njihovim vlastitim izjavama i napisima” (str. 40). Njegova je tvrdnja nesumnjivo adresirana na Sefera Halilovića, a ja sam „kolateralna” žrtva koja bi, što je sramotno za ozbiljnoga povjesničara, trebala vjerovati izvorima, a ne prvom komandantu Armije BiH (Hasana Efendića ne računam, on je bio komandant Teritorijalne obrane). Osim na izjavama relevantnih aktera, što S. Halilović jest, pa ga se ne može ignorirati, svoj zaključak temeljim i na primarnim izvorima koji su navedeni na istoj stranici/stranicama gdje sam naveo „navodne aktere”. Na prvom ratnom savjetovanju, održanom 30. rujna 1992., u Štabu Vrhovne komande Armije BiH zaključeno je da je otpor srpskom i crnogorskom napadu, odnosno „nečuvenom nasilju pružila ... jedina organizovana snaga ‘Patriotska liga’ koja je, donekle, probudila učmalu svijest muslimanskih masa, da im na vrijeme ukaže na sve opasnosti i da ih organizuje za oružanu borbu”.²⁸ Mjesec dana poslije sa sličnim zaključcima u javnost je istupio Glavni odbor SDA na sjednici održanoj u Zenici od 11. do 13. studenog 1992. godine. U njima se tvrdilo da su prvi „organizovani otpor pružili” upravo „članovi Stranke”, čime je SDA neutemeljeno prigrabila zasluge za početni otpor srpskom velikodržavnom projektu.²⁹ Neutemeljeno jer su početni otpor pružili Hrvati iz HVO-a, a ne *Patriotska liga*. U analizi iskustava iz borbi Komande 3. korpusa Armije BiH od 12. veljače 1993. kaže se da je nositelj „vojnog organizovanja i obuke u predratnom periodu i u prvim danima rata” bila „patriotska liga, koja je polovinom aprila Naredbom Vrhovne komande preformirana u TO R BiH”.³⁰ U sličnoj analizi Okružnoga štaba obrane Zenice od 17. ožujka 1993. kaže se da je prije rata formiran Okružni štab i „preko njega opštinski štabovi Patriotske lige”. Dosta se kritično pisalo o kadrovima Teritorijalne obrane i nepovjerenju u njih te se kaže da nakon „proglašenja naredbe o pristupanju svih formacija TO, ovi problemi su rješavani tako što je znatan dio ljudstva iz Patriotske lige ušao u sastav štabova i komandovao sa ovim sastavima”.³¹

²⁸ ICTY: Štab Vrhovne komande OS RBiH, Zaključci, str. pov. br. 02/340-1904 od 6. 10. 1992.

²⁹ „Zaključci i odluke sa sjednice SDA u Zenici”, *Preporod* (Sarajevo), 15. 11. 1992., 1.

³⁰ Internetska stranica Slobodana Praljka (dalje: SP): Komanda 3. korpusa RBiH, Analiza, str. pov. br. 02/31-222 od 12. 2. 1993.

³¹ SP: Okružni štab odbrane Zenica, Analiza, str. pov. br. 02/747-1 od 17. 3. 1993.

Premda je to pročitao, Šadinlija se bez imalo nelagode ne ustručava, da ne uporabim neki teži i primjereniji izraz, mudrovati o ozbiljnom povjesničaru koji događaje mora interpretirati prema primarnim izvorima. Njegovu primjedbu da Sefer Halilović nije bio prvi komandant ne prihvaćam, ja u knjizi nisam razmatrao pitanja glavnoga zapovjednika, nego sam spominjao Halilovića i njegovo preuzimanje Teritorijalne obrane.

„Naravno, ovakav zaključak nije izveden nikakvom validnom argumentacijom, pa i ne zaslužuje odgovor zasnovan na takvoj argumentaciji”

Da Šadinlija vidi što želi vidjeti i što odgovara sredini u kojoj živi i radi posebice se vidi u pokušaju da ospori moj zaključak iz osvrta na prve mjesece rata u BiH 1992. godine. Ovo je prevažna tema da bih ju mogao prokomentirati bez povećega citiranja Šadinlije. On kaže:

„Glava *Eskalacija i tijek rata u Bosni i Hercegovini 1992.* po karakteristikama teksta pokazuje nešto drugačiju tendenciju u kojoj se iza vatre i dima nemanjene kontra UZP artiljerije pojavljuje i nešto talenta i erudicije koju vojni povjesničar Davor Marijan pokazuje u svojim uspješnim radovima. Zavidno poznavanje događaja o kojima piše ipak je kombinovano sa izraženom senzibilnošću za svaku mogućnost relativiziranja vojnih zasluga TO RBiH, koje po njegovom mišljenju u tom početnom periodu pripadaju isključivo HVO-u i HV-u: Marijanu je kratak prikaz početka rata, dat na svega desetak stranica teksta ovog poglavlja, bio dovoljan za dalekosežan zaključak da je ‘Hrvatski doprinos opstanku BiH kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država osjetno (je) veći od muslimanskog’. Kao pečat na tu presudu autor citira Tuđmanove riječi upućene Izetbegoviću u julu 1992. godine: ‘da se hrvatski puk nije samoorganizirao uz hrvatsku pomoć ... vjerojatno bi pala Bosna. Jer vi tada još niste bili naoružali muslimanski dio pučanstva za obranu’. Naravno, ovakav zaključak nije izveden nikakvom validnom argumentacijom, pa i ne zaslužuje odgovor zasnovan na takvoj argumentaciji. Ovdje je posrijedi jeftina politička doskočica kojoj se može odgovoriti na razne načine, pa i doskočicama iste težine. Na ovu Marijan – Tuđmanovu ocjenu zasluga za održavanje Bosne mogla bi se, naprimjer, odgovoriti da bošnjačka politička elita nije duboko respektovala iskaze težnje hrvatskog naroda odbijajući ostanak Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji u kojoj nije istovremeno i republika Hrvatska, Izetbegović je mogao biti predsjednik Jugoslavije, ne bi bilo HVO-a i Herceg-Bosne, a najvjerojatnije ni Republike Hrvatske u današnjim granicama. To bi, razumije se, bio površan, netačan, nedostojan i jednako glup odgovor kao i izazov na koji je dat” (str. 38).

Krenimo redom. Najprije semantička primjedba: osjetno veći i isključivo nisu istoznačnice. Ovo je poglavlje bilo vrlo teško napisati iz više razloga. Prvo, do Šadinlijin doktorata jedini pokušaj s bošnjačke strane koji je pretendirao na pregled cijeloga rata bio je doktorat generala Rasima Delića, koji ima ozbiljnih nedostataka u faktografskom prikazu stanja na područjima s većinskim muslimanskim stanovništvom, posebice u istočnoj BiH. Tvrdnja da moj zaključak nije izveden na činjenicama i da je naglašen Tuđmanovim komentarom nije održiva. I dalje tvrdim da je travanj 1992. bio ključni mjesec za opstanak BiH i da je u borbama s JNA i srpskom Teritorijalnom obranom na tri strategijske točke stvorena osnova za obranu i opstanak Hrvata i Muslimana na dijelu teritorija, a dugoročno i BiH. Te su tri točke: 1) od 10. do 23. travnja u jugozapadnoj Bosni na dijelu od Šuice do Livna; 2) na prijekoju Stolovi na razmeđu općina Neum i Stolac od 11. do 16. travnja i 3) na prilazima Bosanskom Brodu 16. travnja kod sela Gornje Kolibe. Kojom to „validnom argumentacijom” Mesud Šadinlija osporava moje zaključke? Od tri strategijske točke koje spominjem, Šadinlija zna samo za borbe kod Gornjih Koliba i pretrpljene velike gubitke srpskih snaga (str. 169 njegova doktorata), no ne „shvaća” da su ondje HV i Hrvati Bosanskog Broda zaustavili i slomili pokušaj operativne grupacije Tuzlanskoga korpusa JNA da zauzme Bosanski Brod i izbije na Savu. Bosanski Brod pao je 6. listopada, no to je gotovo pola godine kasnije, uz angažman glavnih snaga 1. krajiškoga korpusa Vojske Republike Srpske (VRS). Za bitku na Stolovima očito „ne zna”, što je pokazatelj razumijevanja zbivanja karakterističnog za ratnu vizuru muslimanskoga Sarajeva. Na Stolovima su postrojbe HV-a iz Operativne zone Split u borbama od 11. do 16. travnja zaustavile srpski prodor iz smjera Stolca i pokušaj izbijanja na Neretvu na crti Mostar – Čapljina – Hutovo – zapadna granica Popova polja. Ako sumnja u moje tvrdnje i ako mu možda nije dostupna direktiva za napad 4. vojne oblasti od 10. travnja 1992., Šadinlija može na službenim stranicama Haškoga suda u slučaju Mladić (IT-09-92) kao dokaz P03905 naći dnevno izvješće te oblasti od 14. travnja, iz kojega je moguće steći izvjesni uvid u borbe u Hercegovini. To su valjda „validni” izvori za borbe u tom dijelu Hercegovine, a ne nekakva površna izvješća Ministarstva narodne obrane BiH na koja se poziva Šadinlija.³² Tu se nije radilo o taktičkim borbama za neku bezimenu kotu između Stolca i Neuma, nego o napadu vojne oblasti, za što su angažirani dijelovi triju korpusa, dakle u pitanju je minimalno pothvat operativne razine. A to je očito dovoljno za zaključak da moji podaci i interpretacija nisu „validni”. No Šadinlijin igrokaz s Livnom prilično dobro ocrtava korištenje „validne argumentacije”. Nakon osvrta na borbe i hrvatski poraz na Kupresu Šadinlija lamentira o smislenosti tih borbi jer ih veže za priopćenje Karadžića

³² ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 193.

i Bobana iz Graza, koje su „relevantni” tumači tipa Zdravko Tomac, a poslije Rasim Delić i Jerko Zovak, proglasili sporazumom, a on je rukama, nogama i zubima prihvatio takva tumačenja. Nema neuspješnoga napada Kninskoga korpusa na Šujicu 10. travnja niti na Livno 13. i 23. travnja. Šadinlija se referira na knjigu *Komandant po potrebi* generala Slavka Lisice, u kojoj je opisan napad na Livno, kao i moj doktorat o JNA, no potvrdu da je napad izveden nije dao jer se ne uklapa u njegov konstrukt o ratnim granicama HVO-a i VRS-a po stanju iz razdoblja Banovine Hrvatske 1939. godine.³³

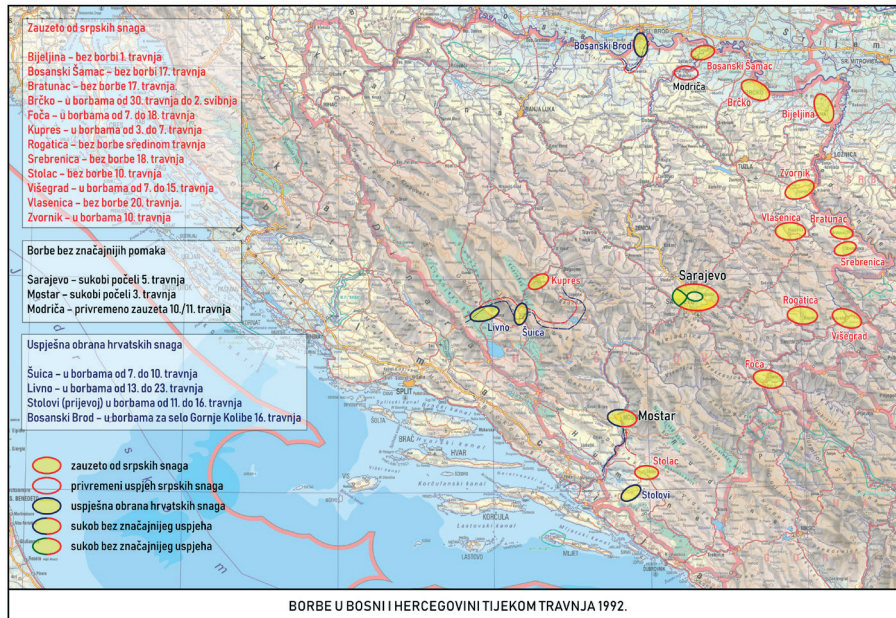
Istovremeno su Muslimani u travnju 1992. izgubili veliki teritorij dobrim dijelom bez ikakva otpora, što se uostalom može zaključiti i iz njegova doktora. Srbi su u travnju i dijelu svibnja ispunili dio svojih strategijskih ciljeva, i to najvećim dijelom na teritoriju na kojem je muslimansko stanovništvo bilo dominantno. To su pretežno bila gradska središta u istočnoj Bosni, Semberiji i Bosanskoj Posavini: Bijeljina, Bosanski Šamac, Bratunac, Brčko, Doboj, Foča, Rogatica, Višegrad, Vlasenica i Zvornik. Mnogo manje uspjeha srpske su snage imale na teritoriju koji je uz pomoć HV-a branio HVO. Veći dio Bosanske Posavine Srbi su zauzeli tek u višemjesečnoj kampanji: Bosanski Brod, Derventu, Modriču i Odžak. Jajce su također zauzeli nakon više od pola godine borbi. Brzi uspjeh imali su samo u borbama za Kupres, ali poslije višednevnih krvavih borbi. Hrvatske snage uspjele su izbaciti srpske iz Ravnog i Stolca, odbaciti ih od Čapljine i istočnoga dijela Mostara. Početna uloga HVO-a u obrani srednje Bosne, uključujući dolinu Vrbasa, bila je osnova za uspješnu obranu u koju su se postupno uključivali Muslimani. S punom osnovom zaključio sam da je hrvatski „doprinos opstanku BiH kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država” osjetno „veći od muslimanskog” jer bi bez njega BiH bila potpuno prometno odsječena i ostalo bi eventualno nekoliko manjih nesrpskih enklava koje se ne bi mogle duže održati, što ne bi mimoišlo ni Sarajevo.³⁴ Presjek stanja u travnju 1992. kao ključnom mjesecu na ratištu vidi se na zemljovidu iz knjige koji i ovdje prilažem. Volio bih čuti kakvim se to „validnim argumentima” stanje na tom zemljovidu može osporiti.

Inače je poglavlje pisano radi odgovora na pitanje kolika je uloga hrvatskih snaga (HVO i HV) u zaustavljanju srpskih napada i održanju onih prostora koje je muslimansko Sarajevo nazivalo slobodni teritorij. Pitanje je bitno jer je već ujesen 1992. svu zaslugu za opstanak BiH muslimanski vojni vrh pripisao sebi, tj. *Patriotskoj ligi*, pri čemu je HVO potpuno ignoriran.³⁵ Šadinlija ne dovodi u pitanje njihovu neodrživu ocjenu. U tome je isti kao primjerice R. Delić, koji ignorira hrvatsku ulogu u početnim borbama, kad su Hrvati

³³ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 159.

³⁴ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 95.

³⁵ ICTY: Štab Vrhovne komande OS RBiH, Zaključci, str. pov. br. 02/340-1904 od 6. 10. 1992.

Prilog 1: Borbe u BiH tijekom travnja 1992.

ratovali, Muslimani više-manje pasivno čekali da srpske snage preuzmu vlast u njihovim gradskim središtima, a njihov politički čelnik Izetbegović nastojao od JNA napraviti nekakvu bosansku vojsku, što je konačno propalo na sastanku s Adžićem u Skopju. Taj susret, s kojega je sačuvan zapisnik, Šadinlija ne spominje u svojem doktoratu. Šadinlija se drži interpretacijskoga obrasca u kojem je bitno samo ono što je učinila „legalna i legitimna”, a to znači „naša” strana u ratu. Kako to ne korespondira s činjenicama, to se lako riješi floskulom da nije korištena „validna dokumentacija”.

Uz ovo bih napomenuo nekoliko indikativnih stvari koje bi Šadinlija kao vojni povjesničar trebao znati, poput nedvojbenoga zaključka da su hrvatske snage vezale za sebe glavninu srpskih snaga niz mjeseci. Samo u borbama za Jajce i Bosansku Posavinu bila je glavnina 1. krajiškoga korpusa, a on je bio doslovno polovica VRS-a. Hercegovački korpus glavnim je snagama držao crtu od Mostara do granice s Crnom Gorom, a od Dinare do Bugojna s manjom iznimkom HVO drži crtu prema glavnini 2. krajiškoga korpusa. Stanje obrane i skepsu prema „legalnom i legitimnom” središtu države pokazuju slučajevi kad se na nacionalno miješanom području Mostara i Maglaja obrana povjerava HVO-u. To je ipak najviše došlo do izražaja u Bosanskoj Posavini, gdje su u sastavu HVO-a bile i brigade iz Gradačca i Brčkog premda su, posebice u Gradačcu, Muslimani bili izrazita većina. Namjera općine Srebrenik

da se sredinom lipnja priključi HVO-u Bosanske Posavine dovoljno govori o težini hrvatskoga i muslimanskoga odgovora na rat.³⁶

Što se tiče napomene uz Tuđmanovu tvrdnju Izetbegoviću 21. srpnja 1992. koju Šadinlija smatra neodrživom, on je prešutio da to nije samo Tuđmanovo mišljenje jer je sličnu ocjenu dao i njemački diplomat Michael Libal, s komentarom da su Muslimani „bili praktički bespomoćni i tijekom prvih mjeseci sukoba, da bi se oduprli srpskom napredovanju, uglavnom su ovisili o naporima hrvatskih snaga. Da nije bilo otpora hrvatskih snaga (kojima je nesumnjivo pomagala Vlada u Zagrebu), Srbi bi vjerojatno uspjeli uništiti Muslimane kao glavnu kulturnu i političku zajednicu u Bosni i Hercegovini”.³⁷

Znači, na moju tvrdnju koja sadržava neupitne i konkretne činjenice te kronologiju sukoba i srpskoga osvajanja tijekom 1992. Šadinlija reagira komentarom što bi bilo da je Izetbegović prihvatio Miloševićevu ponudu. Znači, ja s činjenicama (po strani moja interpretacija koju ne prihvaća, što je posve legitimno), a Šadinlija s „protuargumentom” što bi bilo da je bilo. Groteskan postupak za osobu kojoj su puna usta metodoloških prisposodbi i narodne mudrosti. Šadinlija kao da žali što Izetbegović nije prihvatio Miloševićevu ponudu i u rujnu 1991. uključio Muslimane u srpsku agresiju na Hrvatsku.

„Marijan, razumljivo, prešućuje ovakve stavove čelnika HVO-a kada ocenjuje prirodu suradnje i konstruiše optužbe za taktiziranje”

Za poglavlje „Ratna suradnja ‘prirodnih’ saveznika” Šadinlija piše da

„možemo pročitati poznate optužbe o koketiranju Izetbegovića sa JNA, prisvajanju legitimiteta bosanskohercegovačke oružane sile isključivo od strane Armije RBiH i slične, te o taktiziranju *bošnjačke strane* i neiskrenom savezništvu. O kakvim se argumentima u ovom dijelu radi vidi se iz toga što autor kao primjer taktiziranja od strane TORBiH/ARBiH navodi naredbu Štaba TORBiH od 10. juna u kojoj se potčinjenim sastavima nalaže da u mjestima u kojima uz TO ‘postoje i štabovi HVO, u tom slučaju istim se mora reći da nam je zajednički neprijatelj i sa istim uspostaviti saradnji i sadejstvo.’ Dokaz navodnom taktiziranju autor ne nalazi u sadržaju, već u datumu pod kojim je ovaj dokument zaveden, nalazeći ga zadocnjelim. Na stranu što su prije ove naredbe istovjetne upute davane snagama TORBiH i ranije, ovdje se postavlja pitanje suštine odnosa, a ne hronologije. U tom smislu, ako je citirani akt osnova za zaključak o taktiziranju Armije RBiH po pitanju savezništva, što bi

³⁶ Zdravko TOMAC, *Iza zatvorenih vrata. Tako se stvarala hrvatska država* (Zagreb: Organizator, 1992), 480.

³⁷ Michael LIBAL, *Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991. – 1992.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004), 121.

onda predstavljala instrukcija dopredsjednika HVO-a Darija Kordića dana 17. maja 1992. općinskom stožeru HVO Kreševo, u kojoj se, između ostalog, nalaže da je HVO jedina legalna vrhovna vojna komanda na prostoru HZHB-a, da vojnik HVO-a izričito mora nositi oznaku HVO-a i na kapi i hrvatski grb i ne može imati nikakvo drugo obilježje, a da se 'u ovom međuperiodu' može tolerisati postojanje određenih 'muslimanskih vojnih formacija' koje će se dogovorno staviti pod komandu HVO-a, ali te vojne formacije ne mogu ostvariti prava kao pripadnici HVO-a" (Šadinlija, *Između pravde i realpolitike*, 208). „Marijan, razumljivo, prešućuje ovakve stavove čelnika HVO-a kada ocenjuje prirodu suradnje i konstruiše optužbe za taktiziranje" (str. 38-39).

Fascinantan je Šadinlijin „osvrt" na, smatram vrlo bitno, pitanje ratnih odnosa Hrvata i Muslimana do proljeća 1993. godine. O suradnji Hrvata i Muslimana, koju je navodno 1993. prekinuo Tuđman da bi krenuo u grabež muslimanskoga teritorija, u Hrvatskoj pjevaju i ptice na grani. U uvodu poglavlja naveo sam da je taj mit Z. Tomac 1994. konstruirao, potom dorađivao doktorand Delić, a u Haagu, toj sladostrasnoj historiografskoj instituciji dobrih Bošnjaka, „začinio" Ciril Ribičić. Šadinlijin doktorat u istoj je vrsti izmaglica. Mojih gotovo 17 stranica teksta formata A-4 (tj. 41 karticu teksta) Šadinlija svodi na jednu naredbu Sefera Halilovića i usputnu tvrdnju o koketiranju Izetbegovića s JNA. Kad mi prigovara da optužujem Izetbegovića da koketira s JNA, Šadinlija očito misli na rečenice u kojima sam sažeo Izetbegovićevu preokupaciju tijekom travnja da nađe aranžman s JNA ne bi li postala vojska BiH. Od toga uzaludnog posla najviše su profitirali Srbi jer „službeno" Sarajevo iz obzira prema JNA nije do samoga kraja travnja nedvosmisleno reklo tko je tko i što se zbiva u BiH. U tom su razdoblju JNA i srpske snage ispunile najveći dio svojih planova u istočnoj Bosni, tj. napravile koridor u dolini Drine, što je bio jedan od stratejskih ciljeva Srba u BiH.³⁸ Što je ovdje činjenično netočno?

Riječ koketiranje nisam nijednom uporabio u knjizi, ali sam naveo dokumente koji pokazuju da je do 26. travnja, kad su ga u Skopju Adžić i Kostić grubo suočili sa stvarnošću, Izetbegović izbjegavao otvorenu konfrontaciju s JNA, a potom okrenuo ploču kad je napokon shvatio da od transformacije JNA koju je vrh SDA očekivao nema ništa. Na tom je sastanku Izetbegović Adžića i Kostića obavijestio da je samo on brana koja sprječava da ne dođe do saveza Muslimana s Hrvatima. Izrazio je bojazan da će se, ako se JNA ne transformira u zajedničku vojsku BiH, bez obzira na njega stvoriti „nehotično muslimansko-hrvatski savez". Takav savez za njega je bio „pomalo" neprirod-

³⁸ Davor MARIJAN, *Domovinski rat* (Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2016), 206-208.

na koalicija s Hrvatskom.³⁹ Nakon toga Izetbegović se nevoljko okreće Zagrebu i 21. srpnja 1992. potpisuje čuveni Sporazum o prijateljstvu i suradnji, koji se proglašava aktom savezništva, a koji uopće ne spominje u svojim sjećanjima, što pokazuje koliko mu je bio bitan, a što očito ide u njegovu sferu shvaćanja strategije i taktike. Da stvar za muslimansku stranu bude još gora, u Sarajevo je 7. listopada u zgradu u kojoj je do 4. travnja stolovalo Predsjedništvo SR BiH stigao zapovjednik HVO-a brigadir Milivoj Petković sa skupinom suradnika, a načelnik muslimanskoga Štaba Vrhovne komande Sefer Halilović nije se želio sresti s njim uz komentar da ne želi razgovarati s ustašama.⁴⁰ Tih nekoliko izdvojenih podataka iz poglavlja bilo bi i osobi s krajnje skromnim kognitivnim sposobnostima dostatno da zaključi da savez nije sklopljen jer nije bio u interesu Muslimana i oni ga nisu htjeli.

Kad je propao Izetbegovićev pokušaj da bez sudjelovanja Hrvata napravi od JNA bosansku armiju, on je ignorirao Hrvate čekajući pomoć iz svijeta, posebice islamskoga, pa bi se i tu moglo ponešto reći o strategiji i taktici, ali ne i Hrvatske. Niže razine političkoga organiziranja puštene su da samoinicijativno rade aranžmane s Hrvatskom i Hrvatima. Tada je pitanje statusa HVO-a, tj. zajedničkoga zapovjedništva s Teritorijalnom obranom – Armijom BiH nekoliko mjeseci bilo u fazi mirovanja. Na pojedinim područjima suradnja je postojala na lokalnoj razini, što znači da je savezništvo bilo u sferi osnovne taktike, a ne strategije. Kako je trebala teći ta suradnja, vidi se iz naredbe Štaba TO R BiH od 10. lipnja 1992. u kojoj se kaže da ako „na određenim prostorima paralelno štabovima TO postoje i štabovi HVO, u tom slučaju istim se mora reći da nam je zajednički neprijatelj i sa istim uspostaviti saradnju i sadejstvo u izvođenju” borbi.⁴¹ Šadinlija na temelju mojega spomena te naredbe izvlači zaključak: „Dokaz navodnom taktiziranju autor ne nalazi u sadržaju, već u datumu pod kojim je ovaj dokument zaveden, nalazeći ga zadocnjelim.” Ovo više nije pitanje Šadinlijine „prenapregnute interpretativne konstrukcije”, ovdje smo već u izmaglici zone sumraka jer ja to nigdje nisam napisao. No svrha toga podmetanja način je da Šadinlija može uvesti u konstrukciju D. Kordića i njegovu zapovijed od 17. svibnja (koju nisam imao prilike vidjeti, pa ne znam što je bio povod za nju), s kojom u istu razinu stavlja komandanta jedne nacionalne vojske i političara s utjecajem u dolinama rijeka Lašve i Lepnice. Šadinlija šalje poruku da je Armija BiH, iako s HVO-om (Kreševa) nema suradnje,

³⁹ ICTY: Fonobeležke sa razgovora Branka Kostića i Blagoja Adžića sa Alijom Izetbegovićem u Skoplju 26. 4. 1992. Objavljeno u: Kosta NIKOLIĆ, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992. Tematska zbirka dokumenata* (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Fond za humanitarno pravo, dokumentovanje i pamćenje, 2011), 230-248.

⁴⁰ Stjepan ŠIBER, *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1992.* (Sarajevo: Rabic, 2000), 165.

⁴¹ ICTY: Štab TO R BiH, Naređenje, br. 02/349-65 od 10. 6. 1992.

u cjelini i dalje otvorena za nju i na taj način problematiku strategijske razine svodi na osnovnu taktiku jer samo na njoj ima nekakav argument.

„Neborbeni manevar” okarakteriziran „kao *casus belli*”

Početak rata između Armije BiH i HVO-a smještam u siječanj 1993. u dolinu Vrbasa, a inicirala ga je Komanda 3. korpusa Armije BiH šaljući glavninu 305. brdske brigade, sastavljene od prognanika iz Jajca, iz središnje Bosne u Uskoplje, odnosno Gornji Vakuf. Šadinlija se, naravno, ne slaže i kaže:

„I da nije u pitanju brigada koja je sa formiranjem počela negdje sredinom decembra 1992. na području Bugojna, skupljajući po srednjoj Bosni rasuto vojno-sposobno ljudstvo prognano iz Jajca, već da je riječ o nekoj od tada najjačih jedinica ARBiH, bilo bi neozbiljno takav neborbeni manevar okarakterizirati kao *casus belli*. O kako apsurdnoj tvrdnji se radi pokazuje i sam autor koji u vezi pomenute naredbe u nastavku navodi da su ‘njezin nadnevak i djelovodni broj za sada nepoznati’. Otkrićem da januarski ultimatum HVO-a snagama ARBiH u hrvatskim provincijama neusvojenog Vance-Owenovog plana da se potčine HVO-u ili napuste teritoriju, nije uzrok rata kojem je posvetio cijelu knjigu, Marijan se ovim prenaprezanjem neuvjerljive argumentacije opasno približio groteski. Jer šta bi drugo bio zaključak njegovog izlaganja, osim da u djelovanju HVO-a i HV-a početkom 1993. nije bilo ničega neprihvatljivog ili inkriminirajućeg, da nije bilo nikakvog UZP-a, već samo nužni i legitimni odgovor na primicanje dijela imperijalne sile jajačkih prognanika strateški važnom prostoru Bugojno-Gornji Vakuf-Prozor. Nakon ovakve argumentacije, u nastavku izlaganja o događajima s početka aprila 1993. godine, ponovljeni ultimatum HVO-a o potčinjavanju ARBiH, uz prijetnju upotrebom oružane sile, hladno se može prihvatiti kao legalni akt vlasti, a otpor ARBiH takvom nametanju kao uzrok sukoba. Marijan upravo to čini” (str. 42).

Zadnju rečenicu dodajem jer je bitna za dio u kojem se kasnije osvrćem na hašku presudu šestorici.

Uskoplje, odnosno Gornji Vakuf bilo je tijekom rata specifično mjesto u kojem je do siječnja 1993. bilo stalnoga trvenja i sukoba između Armije BiH i HVO-a i nesumnjivo točka s najlošijim međusobnim odnosima u BiH. Potkraj 1992. stanje je bilo doslovno eksplozivno i mala iskra mogla je izazvati sukob širih razmjera. Upravo je to napravila Komanda 3. korpusa kad je u prosincu 1992. naredila slanje glavnine 305. brdske brigade u osnivanju u Bugojno, odnosno na područje Gornjeg Vakufa. Jedan bataljun poslan je u selo Voljevac, smješteno istočno od prometnice Prozor – Uskoplje, prijevoja Makljen i planine Crni vrh, s koje je po potrebi mogao lako ugroziti Makljen. S druge strane prometnice već je bilo muslimansko uporište u selu Voljice, što se može

vidjeti iz zemljovida na str. 212 moje knjige, koji je napravljen na temelju muslimanskoga izvornika korištenog na Haškom sudu. Šadinlija je u pravu kad spominje neborbeni manevar, ali ne objašnjava da je njegova svrha ovladati prostorom bez borbe. Naredba kojom je 305. brdska brigada poslana u dolinu Vrbasa ustvari je akt kojim je počeo rat između Muslimana i Hrvata, a njezin „nadnevak i djelovodni broj za sada su nepoznati” iz jednostavnoga razloga što arhivski fond 3. korpusa nije dostupan, a istražitelje Haškoga suda takva vrsta dokaza nije zanimala jer dovodi u pitanje njihovu konstrukciju muslimansko-hrvatskoga rata. Osoba koja je radila u arhivu to bi morala znati, a ne mudrovati o apsurdnoj tvrdnji o naredbi kojoj se ne zna nadnevak ni broj, ili želi reći da je u Armiji BiH bila uobičajena praksa da brigade „šeću” po ratištu po svojoj volji, u konkretnom slučaju mimo znanja komandanta 3. korpusa Envera Hadžihasanovića. U HVO-u su brzo shvatili što Armija BiH namjerava i pokušali su na miran način dogovoriti povlačenje dovedenih snaga. To nisu uspjeli i nakon što je i HVO doveo ojačanja 11. siječnja 1993. izbio je sukob, koji je uz prekide i posredovanja UNPROFOR-a završio 25. siječnja, a HVO je stao na korak od potpune vojne pobjede jer general Slobodan Praljak nije htio ući u Gornji Vakuf zbog mogućih civilnih žrtava, što bi dovelo u pitanje kredibilitet HVO-a. Sukob se proširio i na dolinu Lašve, u kojoj su muslimanske snage kod sela Kaćuni izazvale sukob i u višednevnim borbama odsjekle Kiseljak od Busovače. Iz dostupnih i, naglašavam, fragmentarnih dokumenata stječe se dojam da je Armija BiH pokušala izbjeći sukob u Gornjem Vakufu, ali bez saniranja povoda, a to je bilo povlačenje dovedenih pojačanja u općinu Kakanj. Sukob je izbio zbog pogrešne procjene Armije BiH da HVO neće reagirati na njihovo ojačavanje snaga u dolini Vrbasa jer su manji potezi snaga 3. korpusa Armije BiH, poput nasilnoga zaposjedanja objekata u središnjoj Bosni krajem 1992., bili uspješni i nisu izazvali oružane sukobe. Dopis kojim je Komanda 3. korpusa Armije BiH 20. siječnja informirala podređene snage u Bugojnu da još nije vrijeme za „sukob u svim gradovima HZ Herceg Bosna” te da je i „ta opcija predviđena” navodi na zaključak da Armija BiH još nije bila spremna za opći rat s HVO-om.⁴² Navedena se rečenica može dvojako tumačiti, kao postojanje ratnoga plana ili odluke – što je nedvojbeno, ali i naputak da se u sukobe s HVO-om ide postupno. Pitanje rata s HVO-om nije bilo u nadležnosti komandanta korpusa, nego muslimanskoga političkog vrha i Glavnoga štaba, a kad je odluka donesena, još ne znamo, no znamo da je to odlučeno prije te obavijesti. Da je predviđen rat s HVO-om – Šadinlija prešućuje jer je iz njegove programirane perspektive s nacionalističkim bošnjačkim ciljevima i politikom A. Izetbegovića koju dosljedno brani nebitno. To naime

⁴² ICTY: Komanda 3. korpusa ARBiH, Angažovanje snaga prema G. Vakufu – odgovor, str. pov. br. 02/33-181 od 20. 1. 1993.

dovodi u pitanje tendenciozni opis sukoba u dolini Vrbasa koji se veže za Vance-Owenov plan i zapovijed HVO-a od 15. siječnja 1993. izvedenu iz odluke o međusobnom podređivanju snaga Armije BiH u provincijama 3, 8 i 10 Glavnom stožeru HVO-a, a postrojbi HVO-a u provincijama 1, 5 i 9 Glavnom štabu Armije BiH. Tu Šadinlija samo nastavlja praksu tumača koji su to tvrdili prije njega, a koji na taj način prikrivaju onaj stvarni povod, plan da ovladaju prostorom bez borbe i kada dođe vrijeme za „sukob u svim gradovima HZ Herceg Bosna”, odsijeku središnju Bosnu i zauzmu dolinu Vrbasa.⁴³

Šadinlija je u pravu kada tvrdi da 305. brdska brigada jajačkih prognanika nije „imperijalna” sila, no slana je u područje u kojem je do rata bila muslimanska većina, a demografski disbalans povećan je 1992. priljevom muslimanskih izbjeglica iz Donjeg Vakufa. Na tom je području Armija BiH bila osjetno brojnija i dovođenje novih snaga, pa makar se radilo o „sirotinji” iz brigade u osnivanju, bila je iskra dovoljna da zapali rat. Slanje brigade, bez obzira na brojnost i stanje, usporedivo je s uvođenjem slona u staklarsku radnju. Činjenica je da se u poslijeratnim bošnjačkim interpretacijama sustavno prešućuje dovođenje 305. brigade, tj. želi se prikazati da je angažirana nakon što je sukob izbio, a ne da je njezino dovođenje u prosincu 1992. bilo povod za sukob. Ako njezino dovođenje nije sporno, zašto se prešućuje? Šadinlija u svojem doktoratu navodi pokrete hrvatskih snaga u siječnju 1993., no ignoriranjem dovođenja 305. brdske brigade i on prešućuje povod za sukob. Ako je bitan dolazak triju autobusa vojnika HVO-a iz Hercegovine u dolinu Lašve 7. siječnja, i nešto kasnije u dolinu Vrbasa, zašto nije bitno prethodno dovođenje minimalno toliko muslimanskih vojnika prognanika iz Jajca u dolinu Vrbasa?⁴⁴ Tek je Amir Klike u svojoj netom objavljenoj knjizi o ratu u srednjoj Bosni priznao da su dijelovi 305. brdske brigade poslani prije sukoba, no povod kojim obrazlaže njezino slanje nije održiv.⁴⁵ Da zaključim, moje objašnjenje značenja i posljedica dovođenja te brigade nije osporeno „validnim” argumentima, nego invalidnim konstrukcijama.

O „prenapregnutoj interpretativnoj konstrukciji”

Šadinlija dalje piše:

„Autor u ovoj knjizi uglavnom umješno koristi velik broj dokumenata i drugih historijskih izvora. Međutim, kada dijelovi sadržaja nekih od njih ne od-

⁴³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 209-213, 237-246.

⁴⁴ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 407-408.

⁴⁵ Amir KLIKO, *Rat u srednjoj Bosni 1992-1994*. (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2019), 277-278.

govaraju njegovoj prenapregnutoj interpretativnoj konstrukciji, pribjegava i ocjenama poput: 'Očito je da lažna izvješća komandi korpusa u ABiH nisu bila značajka 3. nego i 4. korpusa'. Uobičajeno je historičari cijene autentičnost, vjerodostojnost i druge unutrašnje i spoljne odlike historijskih izvora koji koriste. Kritički odnos se podrazumijeva prema činjenicama koje se utvrđuju ili propituju. U profesionalnoj historiografiji nije baš uobičajeno da rezultat tog odnosa bude usmjeren na difamaciju tvorca građe. Ovakve pojave češće susrećemo u okviru onoga što u javnom diskursu nazivamo kultura sjećanja, što je uobičajeni opći naziv koji se koristi za označavanje nenaučnog bavljenja prošlošću. U pojedinim dijelovima Marijanove knjige prisutan je takav manir, kao u primjeru relativiziranja odgovornosti HVO-a za granatiranje centra Zenice, pozivanjem na navodne upute koje je dao 'agitprop ABiH' da je dozvoljeno slagati a da je čak i 'preporučljivo kad se radi o neprijateljima – dušmanima'" (str. 42).

Šadinlija me optužuje da, kad mi ne odgovaraju, muslimanska izvješća proglašavam lažnima. Ja sam doista na str. 283 u sklopu potpoglavlja o borbama u Mostaru u svibnju 1993. napisao ovu rečenicu i ondje se može pročitati što je bio povod za takvu ocjenu. U bilješci sam čitatelja uputio na uvod, odnosno „Polazišta” knjige. U tom dijelu na str. 7-8 naglasio sam da je moja knjiga napisana na temelju uvida u arhivske fondove HVO-a i mnogo manje dokumente Armije BiH. S iznimkom gradiva s mostarskoga područja i iz doline Neretve od ljeta 1992. do početka svibnja 1993., tj. iz zone 4. korpusa Armije BiH, dostupni su mi bili dokumenti vezani za sudske procese u Haagu protiv rijetkih optuženih bošnjačkih oficira i generala. Pojednostavnjeno, na jedan dokument Armije BiH ili muslimanske strane imao sam ih nekoliko više s hrvatske strane, tj. nasuprot hrvatskim arhivskim fondovima nalaze se u najboljem slučaju tematske zbirke muslimanskih dokumenata. Radi se uglavnom o dokumentima više zapovjedne razine na kojima se uobličavalo dnevno operativno izvješće i slalo Štabu Vrhovne komande u Sarajevo. Iz takve operativne dokumentacije vjerojatno su slijedile informacije prema muslimanskom dijelu „službenih” vlasti u Sarajevu ili, što je vjerojatnije, osobno i usmeno Aliji Izetbegoviću. Ovo iznosim kao ključni nedostatak te razine jer je nekoliko primjera da se na operativnoj razini (komande korpusa) stvarala lažna slika koja se slala u Štab Vrhovne komande. U Komandi 3. korpusa izvješća su se prilagođavala političkim ciljevima i takva slala u Sarajevo, a dobrim dijelom u istom tonu objavljivala preko korpusnoga Press centra u Zenici. Zahvaljujući Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju i internetskoj stranici Slobodana Praljka bila su dostupna i neka izvješća nižih, vojnim rječnikom taktičkih razina, tj. komandi brigada. Primjerice, iz dostupnih dokumenata 7. muslimanske brdske brigade moguće je steći uvid u način na koji je Armija BiH napala i porazila HVO u Zenici, što je ujedno bio prvi korak u etničkom

čišćenju domicilnoga hrvatskog stanovništva. U izvješćima 3. korpusa HVO je optužen za napad premda su u izvješću Komande 7. muslimanske brigade bili potpuno jasni da su oni napali HVO. Iz istoga razdoblja (travanj 1993.) naveo bih slučaj muslimanskih napada na Busovaču usprkos potpisanom primirju. Iz dnevnoga izvješća Komande 333. brdske brigade očito je da Armija BiH napada, a kad je HVO prosvjedovao zbog kršenja primirja, Komanda 3. korpusa svisoka je odgovorila da Hrvati po običaju ne govore istinu.⁴⁶

Kao primjer lažnoga izvješćivanja naveo sam i dio muslimanskih dokumenata o operaciji *Neretva-93*, izvedenoj dok se još nije osušila tinta na papiru primirja potpisanog između Armije BiH i HVO-a, kojega se muslimanska strana uopće nije namjeravala pridržavati iako ga je potpisala. Iz nekoliko dostupnih muslimanskih dokumenata nedvojbeno je da Armija BiH sprema napad. Hrvatski su vojnici na brdu Hum u Mostaru kod poginuloga muslimanskog oficira pronašli naredbu za početak napada 20. rujna, a u dnevnom izvješću Komande 4. korpusa za taj dan HVO se optužuje za bjesomučno granatiranje premda nema dvojbe da ga je oko 4 sata 20. rujna počela Armija BiH topničkom vatrom unajmljene srpske haubice 122 mm s područja Rošci. Na temelju tih primjera zaključio sam da lažno izvješćivanje „nije iznimka nego pravilo 3. korpusa, a čini se da je u Armiji Bosne i Hercegovine bilo veoma rašireno. Ostaje pitanje je li to, u što ne sumnjam, odraz pismene ili usmene naredbe Štaba Vrhovne komande Armije Bosne i Hercegovine o postupanju i stvaranju potrebne slike o drugima. U Hrvatskom vijeću obrane mnogo je češći bio običaj da ‘nepoćudna’ zbivanja jednostavno prešute”.⁴⁷

Očito je da Šadinlija „čupa” moje riječi iz konteksta, što je, čini se, konstanta njegova metodološkoga pristupa. A uz prije navedene primjere lažnih izvješća dodao bih i niz obavještajnih izvješća kojima je Komanda 4. korpusa iz Mostara zatrpavala nadređene u Sarajevu lažnim tvrdnjama o nazočnosti HV-a, o čemu sam detaljno pisao na str. 191-193.

Što se tiče Šadinlijina prozivanja da relativiziram navodno HVO-ovo granatiranje Zenice, ono je još jedan primjer njegove nedosljednosti. On, koji se više nego čvrsto oslanja na rezultate „haške historiografije” ondje gdje se poklapaju s njegovim stajalištima, u ovom slučaju ignorira presudu kojom je general Tihomir Blaškić oslobođen optužbe za granatiranje Zenice zbog neuvjerljivih dokaza Tužiteljstva.⁴⁸ Blaškić je oslobođen jer je simulacijom dokazano da HVO s vatrenoga položaja na kojem je u travanjskom sukobu bila haubica 122 mm nije mogao doseći Zenicu jer je bila zaštićena planinom Kuber.⁴⁹

⁴⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 7-8, 315.

⁴⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 8.

⁴⁸ ICTY: Prvostupanjska presuda u predmetu Blaškić, toč. 662-678.

⁴⁹ Podatak dobiven 4. 9. 2020. od generala T. Blaškića.

Uostalom, naveo sam dokumente Armije BiH koji potvrđuju da je Komandi 3. korpusa bilo poznato da je VRS sredinom travnja na području Šantića na planini Vlašić postavio dvije haubice 105 mm i top 130 mm i da su iz njih u drugoj polovini travnja gađali Zenicu.⁵⁰ Optužbe da su i poslije granatirali Zenicu u HVO-ovoj Operativnoj zoni *Srednja Bosna* negirali su i naveli da prema „Uputama muslimanskim borcima koje je izdao agitprop ABiH u nakladi od pedeset tisuća primjeraka ‘dozvoljeno je slagati, a čak je i preporučljivo kad se radi o neprijateljima – dušmanima’”.⁵¹ Njihov odgovor Šadinlija je u maniru profesionalnoga povjesničara pripisao osobno meni.

Uzgred, zar Šadinlija sumnja u postojanje navedenoga naputka muslimanskim borcima? Ili ga možda „nije vidio” i „ne zna za njega”? Bit će prije da ga ne smatra relevantnim povijesnim vrelom jer je u suprotnosti sa „službenim dokumentima legitimnih BiH vlasti”.

O „pomjerenom” naglasku razmatranja

O mojem pristupu ratnim zločinima Šadinlija piše:

„U pogledu ratnih zločina koje su počinile snage HVO-a, Marijan je primjetno suzdržan i uglavnom ih ne spominje u svom tekstu. U najeklatantnijim slučajevima, kada to čini naglasak njegovih razmatranja je nešto pomjeren. Tako kada govori o masakru u Ahmićima navodi samo da je u napadu HVO-a ‘poginulo i ubijeno 88 osoba’” (str. 43).

U navedenom poglavlju „Ratni zločini” nabrojio sam zločine i druge vrste nasilja obiju strana i naglasio da je po svim parametrima Armija BiH bila „uspješnija” od HVO-a na tom crnom polju. Tu ništa ne bih mijenjao. Uključujući i literaturu, Ahmiće sam u tekstu spomenuo 38 puta. Među tim spomenima je i rečenica koju je Šadinlija odabrao kao ogledni primjer moje „suzdržanosti” prema zločinima koje „uglavnom” ne „spominje[m] u svom tekstu”. Bez ikakva „suzdržavanja” Ahmiće sam kao zločin naveo 11 (jedanaest) puta u sljedećim rečenicama:

1. „Izetbegovićeva strategija tada je već dala prve rezultate: Armija BiH ovladala je dolinom Neretve od Mostara do Konjica, a HVO je na međunarodnoj sceni demoniziran zbog zločina u Ahmićima” (str. 78).

⁵⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 320-321.

⁵¹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: HMDCCR), gradivo Zapovjedništva Zbornog područja Vitez: IZM OZ SB, Odgovor na prosvjed, br. 01-5-651/93 od 25. 5. 1993.

2. „Gotovo da nema zločina ili većeg ekscesa koji su počinili pripadnici HVO-a a da u njega nisu bile umiješane skupine za posebne namjene, poput primjerice Ahmića i Stupnog Dola” (str. 143).
3. „Prijelomna točka bila je medijska eksploatacija zločina u Ahmićima, čije je otkriće, kao što primjećuje povjesničarka Carole Hodge, gotovo ‘promijenilo sliku o ratu u Bosni i Hercegovini. Pozornost i zanimanje diljem svijeta za taj događaj kao da su trebali potvrditi tezu o tome kako su u tome ratu Srbi i Hrvati podjednako krivi’” (str. 158).
4. „Taj sukob poslije se interpretirao kao ničim izazvan hrvatski napad i zauzimanje Ahmića kod Viteza 16. travnja, pri čemu je počinjen najpoznatiji zločin tijekom muslimansko-hrvatskog rata” (str. 220).
5. „Osim što je doslovno izbrisan iz Zenice, HVO je najveću štetu pretrpio zbog zločina u Ahmićima, gdje je kompromitirao svoju obranu od muslimanskih napada” (str. 323).
6. „Kada su u pitanju ratni zločini pojedinih pripadnika HVO-a, sve počinje s Ahmićima i Stupnim Dolom, no pitanje je i završava li s njima” (str. 438).
7. „Tek je slučaj Ahmića 16. travnja 1993. nesumnjiv zločin u kojem su pripadnici HVO-a prešli sve granice ponašanja u borbi za legitimni vojni cilj” (str. 438).
8. „Sve je to utjecalo na borbe i ne može se ignorirati u analizi stanja u središnjoj Bosni koje je dovelo do zločina u Ahmićima” (str. 438).
9. „Napad HVO-a na selo Stupni Do 23. listopada 1993. zbivanje je od kojeg su ratni i poratni mediji napravili gotovo minijaturnu inačicu Ahmića” (str. 438).
10. „Zločin u Trusini počinjen je istog dana kada i zločin u Ahmićima i nikada nije dobio ni približno sličan medijski tretman” (str. 439).
11. „Uspoređujući ratne zločine koje su počinili neki pripadnici muslimanskih i neki pripadnici hrvatskih snaga, mogući su i određeni zaključci. Ahmići, Stupni Do, pa i Vrbanja, mjesta su na crti bojišta i sva s muslimanskim stanovništvom ili s izrazitom muslimanskom većinom” (str. 440).

Iz navedenih primjera očito je da nije u pitanju moja „suzdržanost”, nego „specifična” perspektiva Mesuda Šadinlije. Za broj od 88 ubijenih osoba u Ahmićima referirao sam se na monografiju 3. korpusa Armije BiH, što je iz napomene koju zanemaruje posve očito. Priznajem da imam izvjesnu skepsu prema brojevima, posebice muslimanskih civila koji su stradali u sukobima s hrvatskim ili srpskim snagama, što je osobito izraženo u slučaju Stupnog

Dola.⁵² Između površnih ratnika i amaterskih povjesničara iz 3. korpusa i tendencioznoga znanstvenika Muratovića koji je potpisao monografiju *Genocid u Ahmićima 1993.* prva mi se družina čini uvjerljivijom. Zajedničko je da ignoriraju nazočnost vojnika Armije BiH u selu, o čemu postoje primarni izvori 3. korpusa.⁵³ Pobuda je očita, od velikoga napraviti još bestijalniji zločin i osporiti da su Ahmići bili legitiman vojni cilj.

Kod mene nije ništa pomaknuto, za razliku od Šadinlije, koji je „blago rečeno suzdržan”, a u „najeklatantnijim” slučajevima muslimanske ratne zločine ne spominje u glavnom tekstu, nego u bilješkama, čime ih svodi na uzgrednu napomenu kao da je to izolirani eksces, a ne uobičajena pojava u redovima Armije BiH. Pa pročitajmo kako to radi „ozbiljan” znanstvenik Šadinlija u svojem doktorskom radu:

„I u ovim borbama je nažalost bilo prelaska granica normi međunarodnog ratnog prava i granica ljudskosti, s obje strane linije sukoba. U konjičkom selu Trusina pripadnici ARBiH počinili su ratni zločin ubivši sedam zarobljenih pripadnika HVO-a i 15 civila.”⁵⁴

[...]

Nažalost, među tim težim incidentima, osim nasilja i zločina koje su počinili pripadnici HVO-a, bili su i ratni zločini koje su počinile oružane grupe koje formalno nisu bile pod komandom ARBiH, ali su se borile na njenoj strani protiv HVO-a, 24. aprila u selu Miletići, kada je ubijeno pet civila hrvatske nacionalnosti.”⁵⁵

Inače, oružane skupine koje spominje su „braća” u islamu, poznatiji kao mudžahedini. Njih Šadinlija u knjizi spominje samo u popisu literature u naslovu jedne knjige na str. 767. Na jednom drugom mjestu spominje ih kao islamske humanitarce koje je HVO uhićivao (str. 414). Šadinlija očito smatra da ta skupina zaslužuje potpuno ignoriranje ili marginalni spomen. Da se kojim slučajem na hrvatskoj ili srpskoj strani pojavila skupina vjerskih fanatika organizirana u ustrojbeni postrojbu u sklopu zbornoga područja ili korpusa i među kojima su bili teroristi za kojima su tragale gotovo sve europske i američka policija, vjerojatno bi bila napisana hrpa knjižica i knjiga o kršćanskoj agresiji na BiH.

U prikazu operacije *Neretva*, koju je, da ponovno podsjetim, Armija BiH pokrenula nakon što je potpisala sporazum o primirju s HVO-om, Šadinlija

⁵² O tome: MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 438.

⁵³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 311.

⁵⁴ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 417, bilj. 1399.

⁵⁵ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 417, bilj. 1397.

piše rečenicu da je to „bio kraj prve faze operacije ‘NERETVA-93’” te otvara bilješku u kojoj piše: „Tokom ove faze operacije, preduzete sa časnim ciljem spašavanja bošnjačkog stanovništva Mostara, desili su se i događaji koji ne spadaju na spisak časnih djela Armije RBiH. U selima Grabovici i Uzdolu počinjeni su ratni zločini nad zarobljenim pripadnicima HVO i hrvatskim civilima.”⁵⁶ Ni nadnevka, ni približnoga broja ubijenih. Za one koji su slabo upućeni u ovu problematiku, poput primjerice redakcije *Preporodova Journala*, Grabovica je najteži zločin u ratu Hrvata i Muslimana jer je počinjen u selu daleko od crte, u dubini bojišta, i to od muslimanskih vojnika iz multietničkoga i multikonfesionalnoga središta BiH – Sarajeva, koji nemaju nikakva opravdanja za takvo nedjelo. Uništeno je čitavo selo, pobijeni su svi stanovnici osim dva dječaka. Zločin je godinama zataškavan, a onda su osuđeni neposredni izvršitelji, a zapovjednici su zaštićeni. Valjda zato što su „legalni” i što nisu bili udruženi u zločinački pothvat.

Presuda šestorici dužnosnika Hrvatskoga vijeća obrane kao vrhunac objektivne historiografije o građanskom ratu u Bosni i Hercegovini

Haški sud je 29. studenog 2017. u drugostupanjskoj presudi šestorici dužnosnika Hrvatske zajednice Herceg-Bosne presudio s inovacijom koja je nepoznata u Statutu Tribunala i međunarodnom običajnom pravu. To je inovacija s kojom se mogu osuditi osobe bez konkretnih dokaza samo na temelju pripadanja određenoj strukturi. U pravednom suđenju sudi se na temelju zakona koji su bili na snazi u vrijeme počinjenja djela, a proces traje u razumnom roku. U slučaju šestorice toga nije bilo. Ta će novotarija imati težinu kad postane sastavni dio međunarodnoga prava, u što sumnjam jer velike sile koje su inicirale hašku lakrdiju takva mjerila ne prihvaćaju za svoje državljane. Okolnost da optuženima nije suđeno na njihovu jeziku neću ni spominjati.

Sudska presuda u Haagu za udruženi zločinački pothvat nije rezultat historiografskoga rada, nego odraz pravosudnoga tijela zloupotrijebljenog za političke ciljeve. Ako je to ključni argument bošnjačke historiografije, onda je vrlo tanak. Međutim, nju primjerice Šadinlija tretira s istim žarom s kojim iskreni vjernik odbija i samu pomisao da netko propituje svetu knjigu njegove religije. Na svu sreću, u civilizacijskom sam krugu koji je poodavno sekulariziran i nemam obzira prema političkim presudama koje su nesumnjivo donijeli nekompetentni suci, ili bar većina od njih.

Presudu šestorici Šadinlija je citirao niz puta u smislu da ju tretira kao neupitan faktografski izvor. To je učinio i u dijelu knjige gdje daje svoju interpretaciju sukoba u travnju 1993. s kojima je definitivno počeo rat Hrvata i Mu-

⁵⁶ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 523, bilj. 1768.

slimana u BiH. Ovdje bih podsjetio čitatelja na Šadinlijinu rečenicu iz osvrta na povod sukoba u dolini Vrbasa u siječnju 1993. koju sam prije spomenuo. Presuda je u tom pogledu konstrukt koji ne odgovara činjenicama, no iz niza primjera vidjeli smo da se Šadinlija njima ne opterećuje, nema ih kad ih ima, ima ih kad ih nema. S takvom „metodologijom” rasprava je besmislena.

Tužiteljstvo je davno prije presude šestorici konstruiralo tezu da je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna na sjednici 3. travnja 1993. donijela političku odluku o provođenju odredbi Vance-Owenova plana po zapovijedi HVO-a od 15. siječnja 1993. i da je zadužila Glavni stožer HVO-a da ga provede do 16. travnja tekuće godine. Dokaz na kojem je Tužiteljstvo gradilo, a suci prihvatili takvu tvrdnju jest vijest novinske agencije *Reuters* objavljena u jednim srpskim novinama. O tom sramotnom igrokazu pisao sam na str. 76-77 svoje knjige. Samo je na takvim konstrukcijama sud i mogao donijeti lakrdijašku presudu o zajedničkom zločinačkom pothvatu (ZZP).

Šadinliji i sličnima takvi su konstrukti vjetar u leđa, pa on pozivanjem na autoritet najvećih od svih povjesničara – haških sudaca, „dokazuje” da je travanjski sukob u dolini Lašve potaknuo HVO u sklopu eliminiranja Armije BiH u provincijama koje su po Vance-Owenovu planu trebale pripasti Hrvatima. Šadinlija tako piše da s „druge strane HVO nije odustajao od svojih planova. Jedinicama su 15. aprila izdate zapovijedi da ojačaju svoje položaje i da izvrše prepotčinjavanje snaga ARBiH”.⁵⁷ Izvor za tu tvrdnju našao je na 143. i 144. stranici prvoga toma presude šestorici dužnosnika HVO-a, tj. Prliću i ostalima.⁵⁸ Pa pogledajmo što kažu vrhunski povjesničari, časni suci (da ne bude zabune, ovo je čista ironija) Haškoga suda u prvom tomu Presude Prliću i ostalima na str. 143-144 u točkama 469 i 470:

„470. Dana 15. aprila 1993. i narednih dana, oružanim snagama HVO-a izdate su zapovijedi da ojačaju položaje HVO-a i da izvrše prepotčinjavanje snaga Armije BiH. Vijeće konkretno ističe zapovijed koju je zapovjednik Brigade ‘Knez Domagoj’ izdao 16. aprila 1993., u kojoj se navodi da će svi pripadnici Armije BiH koji se nalaze u zoni odgovornosti Brigade ‘Knez Domagoj’ biti pritvoreni 15 dana i da će im oružje biti oduzeto,⁵⁹ što se, prema riječima Svjedoka CU,⁶⁰ stvarno i desilo.”⁶¹

⁵⁷ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 415.

⁵⁸ ICTY: Prvostupanjska presuda protiv Jadranka Prlića i ostalih od 29. 5. 2013, tom I, 143, točke 469-470.

⁵⁹ P 01900; P 01913.

⁶⁰ Svjedok CU bio je član SDA i pripadnik Armije BiH. Vidi: Svjedok CU, T(f), str. 12214 i 12253, zatvorena sjednica.

⁶¹ Svjedok CU, T(e), str. 12274 i 12275, zatvorena sjednica. Svjedok međutim nije pružio dodatna objašnjenja.

„471. Oko 15. aprila 1993. izbili su sukobi u BiH između HVO-a i Armije BiH, konkretno u opštinama Prozor i Jablanica.”⁶²

Tvrđnju o zapovijedima o podređivanju haški suci izveli su iz dvije zapovijedi zapovjednika brigade HVO-a *Knez Domagoj* od 16. travnja 1993., čija je zona odgovornosti bila u području Čapljine i Stolca. Obje prilažem članku i iz njih je očito da se ne pozivaju na nadređenu zapovijed, što je uobičajen postupak subordinacije u vojsci. Za konstrukt kojim haški suci krivnju za travanjske sukobe stavljaju na dušu HVO-u nužne su zapovijedi Glavnoga stožera HVO-a, potom njihove razrade od strane zapovjedništava operativnih zona i na kraju na razinama brigada. U arhivskim fondovima HVO-a iz tri operativne zone koje su ratovale s Armijom BiH moralo bi biti nekoliko desetaka takvih zapovijedi, no agilni istraživači Tužiteljstva nisu pronašli nijednu, što nije čudno jer takve zapovijedi ne postoje. Tada na scenu stupaju najveći od svih povjesničara – haški suci i na temelju dviju zapovijedi koje se odnose na specifičan slučaj u kojem jedna brigada HVO-a traži da se postrojba Armije BiH izmjesti iz njezine zone odgovornosti, a ne da se „pretpočini”, a sve zbog napada Armije BiH na HVO Konjic 14. travnja,⁶³ donose pravorijek o nekakvu ultimatumu Hrvatske zajednice Herceg-Bosne i mjerama koje je Glavni stožer HVO-a poduzeo na temelju njega. Točkom 471 Presude suci sugeriraju da je HVO kriv za sukobe koji su oko „15. aprila 1993. izbili ... između HVO-a i Armije BiH, konkretno u opštinama Prozor i Jablanica” premda su prihvatili dokaz iz 1994. u kojem je Komanda 6. korpusa Armije BiH priznala da je 14. travnja „preventivno” napala HVO.⁶⁴

I na takvim nebulozama Šadinlija temelji svoj doktorat, a usput i kritizira moju knjigu.

⁶² 4D 01156, str. 1 i 2; P 09400, str. 20-21; P 01915, str. 2; 4D 01565; 4D 01034.

⁶³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 301-302.

⁶⁴ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 219-220.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA

PRVA BRIGADA HVO »KNEZ DOMAGOJ«

01033647

KLASA: 8/93-01/78-1

BROJ: 1100-01-01-93-236

DATUM, 16.04. 1993. god.

Na temelju novonastale situacije u zoni odgovornosti Prve brigade HVO "Knez Domagoj", a kako svoju djelatnost vršite djelom u dubini zone odgovornosti brigade:

Z A H T J E V A M O ?

1. Ne dozvoliti ulazak pripadnika Armije BiH u našu zonu odgovornosti od Rotimlje do Drenovca bez mog pismenog odobrenja.
2. Sve pripadnike Armije BiH koji nose oznake Armije BiH odmah uhapsiti i pritvoriti 15 (petnaest) dana.
3. Sve naoružane pripadnike Armije BiH koji nose oznake Armije BiH, uhapsiti i pritvoriti 15 (petnaest) dana, a naoružanje i opremu oduzeti i isto odložiti u skladište.

Dostavljeno:

- Djelatna Vojna policija
- SIS
- ONO
- Brigada "Bregava"

Z A P O V J E D N I K
Pukovnik

Nedjeljko Obradović

Nedjeljko Obradović

PRIMJENO, 16. 4. 1993. M 19⁴

Prilog 2: Zapovijed zapovjednika brigade Knez Domagoj od 16. travnja 1993. (1100-01-01-93-236)

01523573

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA

PRVA BRIGADA HVO »KNEZ DOMAGOJ«

KLASA: 8/93-01/78-2
BROJ: 1100-01-01-93-237
DATUM, 16.04. 1993. god.

O B R A N A
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Na temelju novonastale situacije u zoni odgovornosti Prve brigade HVO "Knez Domagoj";

Z A P O V J E D A N

1. Ne dozvoliti ulazak pripadnika Armije BiH u našu zonu odgovornosti od Rotimlje do Drenovca bez mog pismenog odobrenja.
2. Sve pripadnike Armije BiH koji nose oznake Armije odmah uhapsiti i pritvoriti 15 (petnaest) dana.
3. Sve naoružane pripadnike Armije BiH koji nose oznake Armije BiH uhapsiti i pritvoriti 15 dana, a naoružanje i opremu oduzeti i isto odložiti u skladište.

Dostavljeno:

- Brigadnoj policiji
- Bojnama: 1,2,3,4 i 5
- SiS brigade
- Brigadi "Bregava"
- ONO brigade

Z A P O V J E D N I K

Pukovnik

Medjiliko Obradović

Prilog 3: Zapovijed zapovjednika brigade Knez Domagoj od 16. travnja 1993. (1100-01-01-93-237)

Riječ na kraju

Moja knjiga ima više od tisuću kartica teksta i 2872 bilješke, uglavnom primarnih izvora. Svaka knjiga koju sam pisao uglavnom je bila prva u nizu te problematike, pa sam ih redovito smatrao uvodom u problematiku, a ne zadnjom i neupitnom riječju. Smatrao sam ih i poticajem za daljnje istraživanje, ali i akademsku polemiku. Tekst na koji odgovaram nije akademska polemika. Iako je Šadinlija formalno akademski obrazovan, standardi akademske zajednice previsoko su postavljeni za njega premda mi na niz mjesta docira floskulama o ozbiljnom povjesničaru. „Ozbiljan” povjesničar neće mi pripisivati rečenice koje nisam rekao, neće mi prigovarati ignoriranje izvora na koje sam se referirao, neće tvrditi da sam nešto prešutio, a nisam, neće trabunjati o „validnim argumentima” kad ne može argumentirano osporiti moju interpretaciju.

Vjerojatno ima povjesničara koji imaju profesionalnoga interesa i želudac gledati uporabu historiografije u svojedobnom pokušaju pretvaranja BiH u specifičnu tvorbu „države u islamu” (što je bitno drukčiji pojam od „islamističke države”, s čime se u našoj javnosti operiralo i operira), što je bio temeljni cilj politike Alije Izetbegovića i SDA. S vremenom se taj projekt transformirao u stvaranje nacionalne države Bošnjaka, čemu i danas dolazi podrška od svih tzv. probosanskih snaga i partija, uključujući Našu stranku, Demokratsku frontu i SDP. Njihovo je „građanstvo” samo krinka za unitarizam, iza kojega SDA i sin Alije Izetbegovića još uvijek namjeravaju progurati i islamistički poredak nalik na onaj što ga je u Turskoj izgradio Recep Tayyip Erdoğan stvarajući ideološki hibrid „nacionalislamizma”. Što je i kakvu ulogu u tom kontekstu ima Šadinlijino historičarenje, nije nešto što me osobito zanima. Ono pak što znam i u što sam siguran jest to da pojam politika povijesti u ovom slučaju ni izbliza ne oslikava temeljne značajke te ostrašćene historiografije. Pojam politika laži čini mi se primjernijim jer je ona temelj na kojem se zidaju kule u zraku. Stoga ću ovaj osvrt završiti citiranjem rečenice iz dokumenta Zapovjedništva HVO-ove Operativne zone *Srednja Bosna* iz svibnja 1993. u kojem se kaže da prema „Uputama muslimanskim borcima koje je izdao agitprop ABiH u nakladi od pedeset tisuća primjeraka ‘dozvoljeno je slagati, a čak je i preporučljivo kad se radi o neprijateljima – dušmanima’”.⁶⁵

Zašto? Zato što je iz Šadinlijina osvrta na moju knjigu potpuno jasno da me ne doživljava kao kolegu s kojim bi eventualno trebalo raspraviti neke činjenice ili njihove interpretacije, nego dušmaninom s kojim se treba obračunati, a tada su laž, konstrukcije i podmetanja potpuno validni i legitimni – da se poslužim njegovim omiljenim pridjevima. Upravo u skladu s „uputama islamskom borcu” ili možda uputama bošnjačkom nacionalnom djelatniku, da ne kažem povjesničaru.

⁶⁵ HMDCDR: IZM OZ SB, Odgovor na prosvjed, br. 01-5-651/93 od 25. 5. 1993.